

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Факультет дошкільної педагогіки та психології
Кафедра теорії та методики дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

Виконала: здобувачка
освітнього ступеня магістр
денної форми навчання
ОПП «Дошкільна освіта. Практична психологія
в закладах дошкільної освіти»
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта.
Шумська Оксана Володимирівна

Науковий керівник:
Доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Богуш Алла Михайлівна

Одеса – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади національного виховання дітей засобами народознавства	8
1.1. Національне виховання – провідний компонент освітньо-виховного процесу в ЗДО	8
1.2. Українське народознавство, його сутність і характеристика: дослідження українських учених	13
1.3. Зміст ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із українським народознавством як засобом національного виховання	19
Висновки до Розділу I	30
РОЗДІЛ II. Дослідно-експериментальна методика національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського народознавства	33
2.1. Стан обізнаності дітей з українським народознавством	33
2.2. Дослідно-експериментальна робота з національного виховання дітей засобами українського народознавства	46
2.3. Порівняльний аналіз рівнів сформованості національної вихованості у дітей старшого дошкільного віку	56
Висновки до Розділу II	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Сьогодні розвиток українського суспільства відбувається в умовах значних суспільних і культурних викликів, що ставить перед освітою нові завдання. Одним із найважливіших серед них є збереження духовних цінностей народу й передання їх молодшому поколінню. Саме тому національне виховання дітей розглядається не лише як складник освітнього процесу, а як основа формування громадянської ідентичності та стійкого ціннісного орієнтиру. Ця ідея чітко зафіксована в Базовому компоненті дошкільної освіти [1] та Законі України «Про дошкільну освіту» [24], де наголошується на важливості виховання любові до рідного краю, мови, культури та традицій.

На державному рівні питання національно-патріотичного виховання визначене одним із ключових пріоритетів. Так, у Державній цільовій соціальній програмі з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року [34] першочерговим завданням вказано здійснення системної роботи у цьому напрямі, а серед шляхів реалізації — «формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання». Це підкреслює потребу у створенні цілісної системи виховної роботи, яка має починатися саме з дошкільного дитинства.

У системі національного виховання особливе місце посідає народознавство. Воно охоплює ознайомлення дітей із традиціями та обрядами, народними піснями й казками, декоративно-ужитковим мистецтвом, символами, ремеслами. Усе це не лише розширює знання дитини про довколишній світ, а й формує почуття належності до свого народу, виховує повагу до культурної спадщини. Відомий український педагог В. Сухомлинський зазначав, що жодне виховання не може бути повноцінним без опори на національні традиції, адже саме вони формують духовний світ людини.

Сучасні освітні програми («Українське дошкілля», «Я у світі», «Соняшник», «Дитина») переконливо засвідчують важливість народознавчого складника, тому включення народознавчих джерел у виховання дошкільників є не лише доцільним, а й обґрунтованим вимогами освітніх стандартів.

В умовах сьогодення, коли суспільство переживає складні випробування — війна, глобалізаційні процеси, пошук єдності й збереження національної самобутності — значення народознавчого виховання суттєво зростає. У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку [35] підкреслюється, що саме на цьому етапі закладаються перші уявлення про культуру, мову, традиції, і саме тут необхідно забезпечити середовище, у якому дитина зможе пережити й переосмислити елементи національної культури через практичну діяльність: малювання, ігри, театралізацію.

Дослідження вітчизняних науковців підтверджують актуальність цієї проблеми. Так, у їхніх працях [25, 26, 27, 37, 38, 48, 52, 74, 78] підкреслюється значення народознавчих елементів для гармонійного розвитку дитини та формування її національної свідомості. Водночас із тим аналіз джерел свідчить, що питання інтеграції народознавства у практику національного виховання дітей старшого дошкільного віку досліджене ще недостатньо.

Таким чином, існує суперечність між високим виховним потенціалом народознавства та браком ґрунтовно розроблених методичних підходів до його застосування в роботі з дітьми дошкільного віку. Подолання цієї суперечності й зумовило вибір теми дослідження – «Національне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства»

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Кваліфікаційну магістерську роботу виконано в межах наукової теми кафедри теорії та методики дошкільної освіти «Освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти у сучасному освітньому просторі» (номер

державної реєстрації 0124U000210), що входить до тематичного плану Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність засобів народознавства для національного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети визначено **такі завдання дослідження:**

- З'ясувати ступінь розробленості проблеми національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці.

- Визначити критерії, показники та рівні сформованості національної вихованості у дітей старшого дошкільного віку.

- Експериментально перевірити ефективність засобів народознавства у процесі національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторського комплексу занять.

- Здійснити порівняльний аналіз результатів дослідження та перевірити ефективність розробленого авторського комплексу занять у формуванні національної вихованості засобами народознавства.

Об'єкт дослідження: процес національного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: зміст і методика національного виховання дітей старшого дошкільного віку.

У дослідженні використано **комплекс методів:** теоретичні (аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація), емпіричні (спостереження, бесіда, анкетування), а також методи кількісного та якісного аналізу здобутих результатів.

Дослідно-експериментальна база дослідження – Одеський заклад дошкільної освіти «ясла-садок» № 228 комбінованого типу Одеської міської ради, в якому брали участь діти старшого дошкільного віку, група 3-я логопедична. Загальна кількість учасників експерименту – 24 дитини, вихователі, вихователь-методист та логопед-психолог. Практичну частину дослідження реалізовано в рамках педагогічної практики (осінь 2024 – весна 2025 рр.). Було апробовано авторські заняття, ігри та вправи, розроблені на основі поєднання народознавства й арт-терапевтичних методик.

Практична цінність здобутих результатів дослідження полягає у розробленні та експериментальній перевірці комплексу занять з національного виховання засобами народознавства для дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження були апробовані у формі участі в науково-практичних конференціях (...), публікацій у фахових виданнях (...), обговорень у педагогічному колективі ЗДО.

Структура та обсяг роботи: вступ, два розділи (теоретичний та експериментальний), висновки, список використаних джерел (87), додатки. Загальний обсяг роботи – 106 сторінок, з них основний зміст викладено на 73 сторінках. Робота містить таблиці, діаграми, авторське розроблення циклу занять.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

1.1. Національне виховання – провідний компонент освітньо-виховного процесу в ЗДО.

Національне виховання є важливим складником загальної системи виховання особистості, яка спрямована на формування поваги до рідної культури, традицій, мови, а також на розвиток громадянської самосвідомості. Це не єдина і не домінуюча складова виховання, але її роль є суттєвою у процесі формування гармонійно розвиненої людини. Як зазначає відома вчена Богуш А. М. у своїх працях [4, 7], національне виховання – це процес цілеспрямованого впливу на розвиток особистості з метою виховання громадянина, патріота своєї держави, формування в дітей любові до рідного краю, поваги до культурної спадщини та історії свого народу.

Національне виховання полягає у створенні умов для набуття дитиною соціального досвіду, який включає в себе знання про національні символи, традиції, мову, народні промисли, а також формування емоційно-ціннісного ставлення до них [12, 14, 22, 40, 44, 46, 47, 61, 68, 76, 85]. Важливим є не лише засвоєння знань, а й переживання цих цінностей як частини власного «Я».

У міжнародній педагогічній літературі також наголошується на значенні формування культурної та етнічної ідентичності в процесі виховання. Наприклад, Джеймс А. Бенкс у своїй праці «Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching» неодноразово пише, що усвідомлення належності до певної культурної спільноти є необхідною умовою для розвитку цілісної особистості. Аналогічні ідеї висловлював і Джон Дьюї, який розглядав освіту як

важливий інструмент соціалізації, що забезпечує дитині активне включення в культурне життя суспільства та формування громадянської свідомості [42]. Організація ЮНЕСКО в «Guidelines on Intercultural Education» підкреслює, що знайомство дітей з власною культурною спадщиною з раннього віку сприяє соціальній згуртованості та формуванню толерантності до інших культур [85].

Для дорослої людини національне виховання відіграє роль інструменту збереження культурної ідентичності, що дозволяє залишатися частиною певної спільноти навіть у глобалізованому світі. Саме традиції та народна культура виконують функцію духовного зв'язку між поколіннями, визначаючи моральні та етичні орієнтири людини [6].

Для дитини старшого дошкільного віку національне виховання набуває особливого значення, оскільки в цьому віці формується базове розуміння світу, закладаються основи самоідентифікації [46, с. 22; 70, с. 285; 30, с. 190-198]. За теорією екологічного розвитку У. Бронфенбреннера, саме раннє дитинство є найбільш чутливим до впливу соціокультурного середовища, а досвід, набутий у цей період, має довготривалий вплив на особистість [79].

Родина є першою соціальною інституцією, де дитина засвоює культурні зразки, мову, традиції, емоційні реакції на ті чи інші події. Проте в умовах сучасного суспільства не всі сім'ї мають достатній рівень обізнаності або можливості для системного народознавчого виховання. Саме тому важливу роль відіграють заклади дошкільної освіти, які забезпечують цілеспрямовану педагогічну роботу з національного виховання. В умовах ЗДО створюються спеціально організовані ситуації для ознайомлення дітей з елементами народної культури через ігри, малювання, читання казок, участь у святах, що сприяє формуванню у дітей емоційно-позитивного ставлення до свого народу [7, с. 20-21].

У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку [35] це питання розглядається як одне з важливих завдань сучасної дошкільної освіти. Саме в дошкільному віці дитина здатна сприймати і переосмислювати елементи культури, особливо якщо вони подаються через практичну діяльність — малювання, ігри, театр.

Базовий компонент дошкільної освіти України (2021) [1] визначає виховання національної самосвідомості та громадянськості як один із напрямів освітнього процесу. Необхідність такої роботи відображена в чинних освітніх програмах. Програма «Українське дошкілля» [2] містить окремий розділ «Народознавство», передбачає роботу з фольклорними творами, ознайомлення з традиційними ремеслами та обрядами, залучення дітей до створення елементів декоративно-ужиткового мистецтва. Програма «Я у світі» [63] передбачає роботу з фольклорними жанрами (казки, потішки, обрядові пісні), орієнтує на знайомство з культурними надбаннями різних народів України, що сприяє міжкультурному діалогу та формуванню толерантності. Програма «Соняшник» [29] рекомендує поєднувати традиційні та народні підходи у вихованні, акцентує на поєднанні класичної та народної педагогіки.

У сучасній педагогіці національне виховання розглядається як частина загальної системи формування особистості дитини, тісно пов'язана з розвитком моральних якостей, громадянської позиції та духовності. При цьому важливо дотримуватися сучасних науково обґрунтованих підходів, які враховують вікові особливості дітей дошкільного віку, специфіку соціокультурного середовища та новітні методики роботи з дітьми.

В Україні питання національного виховання досліджувалося і продовжує активно розроблятися в працях провідних науковців. Особливої уваги заслуговують праці Алли Михайлівни Богуш, яка зробила значний внесок у розвиток теорії і методики виховання дітей дошкільного віку засобами

українського народознавства. У своїй книзі «Українське народознавство в дошкільному закладі» [7, с. 43-44] авторка підкреслює важливість інтеграції народознавчого матеріалу в освітній процес ЗДО. Також у посібнику зазначено: «Виховання менталитету та духовності у наймолодшого покоління нашої держави не може бути повноцінним без прилучення його до історії духовної національної культури України» [7, с. 18].

Національне виховання має забезпечувати формування в дитини таких якостей, як любов до рідного краю, повага до старших, почуття гордості за народні традиції. За А. Богущ, це не має бути окремий блок занять, а природна частина щоденної взаємодії з дитиною, яка включає використання української мови, знайомство з національними святами, казками, піснями, ремеслами, декоративним мистецтвом. Пропонується методика організації тематичних тижнів, народознавчих куточків, проведення фольклорних свят, використання ігор та вправ на основі народної культури.

Комплексна програма «Соняшник» [29] пропонує інтегрувати елементи народної культури в усі види діяльності дітей: гру, навчання, спілкування, працю, художню творчість.

У сучасних роботах і дослідженнях молодих фахівців акцентується на практичному використанні народознавчих ігор, вправ та творчих завдань. Як приклад, у працях Дмитренко, Журавель М. П., Залозної Н. С., Козоріз Д. В., Кравченко Г. В., Мамецька А., Охріменко Д. С., Шкребтієнко Л. П. [20, 23, 25, 39, 48, 55, 77] підкреслюється важливість активного залучення дітей до пізнання народної культури через гру та творчість.

В умовах сучасного ЗДО важливо не лише передавати знання про традиції, але й формувати вміння діяти відповідно до національних цінностей. Як ілюстрація сучасних розробок – робота молодой фахівчині, де авторка описує

створення картотеки народознавчих ігор та вправ, які допомагають дітям емоційно засвоювати зміст української культури [39].

В статті «Традиції рідного краю як засіб громадянського виховання дітей старшого дошкільного віку» авторка наголошує на необхідності поєднувати у виховній роботі традиційні і сучасні підходи. На її думку, важливо не лише передавати знання про національні символи, але й створювати умови для емоційного переживання національної належності [70, с. 286]. Це досягається через активні методи навчання: театралізацію, інтерактивні ігри, малювання, роботу з народними іграшками (наприклад, лялькою-мотанкою).

У міжнародній практиці національне та культурне виховання також займає важливе місце в системі дошкільної освіти, хоча акценти можуть дещо відрізнятися в залежності від країни.

У країнах Європейського Союзу активно впроваджується концепція інтеркультурної освіти, яка поєднує формування національної ідентичності з вихованням поваги до культурного різноманіття. Зокрема, у рекомендаціях Ради Європи зазначається, що дітям необхідно забезпечити можливість пізнавати власну культурну спадщину, мову, звичаї та традиції, адже це сприяє формуванню почуття впевненості у своїй ідентичності та створює основу для відкритості до інших культур [81].

У Фінляндії дошкільна освіта базується на принципі «виховання в культурному контексті». В освітній програмі для дитячих садків підкреслюється необхідність залучення дітей до вивчення власної культурної спадщини через мистецтво, фольклор, народні ремесла [82]. Важливим є практичний компонент: діти беруть участь у народних святах, вчать створювати традиційні вироби.

У Франції діти з раннього віку знайомляться з культурною спадщиною своєї країни через активні методи: казкотерапію, театральні постановки, малювання.

Педагоги акцентують увагу на розвитку емоційної залученості дитини до культурного процесу, адже це сприяє кращому засвоєнню матеріалу [80].

У США застосовується концепція мультикультурної освіти. Американські дитячі садки часто включають до програм навчання активності, які заохочують малюків досліджувати американські символи. Такий підхід підсилює візуальну і практичну асоціацію із США і символікою країни, нагадуючи дітям їхнє культурне коріння [83].

У Канаді національне виховання органічно поєднується з політикою мультикультурності. Особлива увага приділяється роботі з дітьми за принципом «культура через гру» [84]. Також підкреслюється роль образотворчої діяльності в формуванні національної ідентичності в дітей.

Отже, сучасні підходи до національного виховання дітей старшого дошкільного віку в Україні та за кордоном поєднують традиційні засоби ознайомлення з культурою (казки, пісні, ремесла) із активними методами навчання (ігри, арт-терапевтичні техніки, театралізація). Важливою є інтеграція народознавчих елементів у всі сфери дитячої діяльності.

1.2. Українське народознавство, його сутність і характеристика: дослідження українських учених

Як педагогічна категорія народознавство посідає особливе місце у контексті національного виховання. Якщо в попередньому підрозділі розглядалась загальна сутність національного виховання як процесу, то логічним є уточнення його змістового підґрунтя – народознавства, яке виступає основою формування національної вихованості дітей.

Народознавство – це галузь знань, що вивчає побут, звичаї, традиції, обряди, мову, духовну та матеріальну культуру народу. У педагогічному процесі воно виступає як засіб прищеплення дітям любові до рідного краю, народу,

формування почуття гордості за свою націю. За відомою українською педагогінею Калуською Л. В., ознайомлення з українським народознавством має надзвичайно важливо значення для збагачення духовного світу дітей. Розповіді про звичаї та традиції сприятимуть ранньому прилученню їх до багатих скарбів духовної культури українського народу [28, с. 11].

Структура українського народознавства охоплює кілька основних складників:

- фольклор (казки, легенди, прислів'я, приказки, пісні, колядки, щедрівки);
- народні звичаї та обряди (свята, традиції, обрядовість життєвого циклу);
- народне мистецтво (вишивка, писанкарство, гончарство, різьблення, орнамент);
- народні знання (етнографічні уявлення про природу, народні прикмети, знання про рідний край);
- українська мова як складник культури (збереження автентичних слів, діалектизмів, назв).

Особливістю українського народознавства є його багатогранність та тісний зв'язок із життям народу. У ЗДО це знання передається через гру, казку, малювання, свята, театралізацію, що робить його доступним для сприйняття дітьми старшого дошкільного віку.

Впровадження народознавства в педагогічну науку має глибоке історичне підґрунтя. Талановитий педагог К. Ушинський підкреслював, що провідним завданням виховання дітей дошкільного віку є формування основ патріотизму за допомогою спеціально створеного освітнього середовища із використанням народних звичаїв, традицій, фольклору тощо [58; 69, с. 77].

Софія Русова підкреслювала, що саме в дитинстві слід прищеплювати любов до рідного слова, пісні, казки, народної іграшки. Вона вважала, що через народну творчість формуються перші уявлення дитини про добро і зло, красу і

потворність, справедливість і несправедливість [57]. У праці «Теорія і практика дошкільного виховання» вона зазначала: «Конче необхідно виховати в дитині почуття любові до рідного края, і це дає свої позитивні результати, коли виховання поставлене на національний ґрунт» [65, с. 39].

У ХХ столітті народознавство активно впроваджувалося в систему виховання завдяки праць таких педагогів, як О. В. Духнович [58], В. О. Сухомлинський. Огляд їхніх праць дає підстави стверджувати, що автори обстоювали спільні ідеї народності у вихованні та необхідності побудови освітньо-виховного процесу на засадах народної педагогіки. В. Сухомлинський наголошував, що без знання рідного слова, пісні, без відчуття причетності до культури свого народу не може бути гармонійного розвитку особистості. У його працях підкреслюється значення «емоційного занурення» у світ народної культури [73, с. 307-309].

В умовах незалежної України в 90-х роках ХХ століття народознавчий компонент почав активно впроваджуватися в освітні програми для дошкільних закладів. Цьому сприяли науково-методичні праці академіка Алли Богущ, яка підкреслювала важливість використання фольклору для морального виховання дітей дошкільного віку, а також рекомендувала ознайомлення дітей з традиційним побутом українців як ефективного засібу їхньої соціалізації.

Л. В. Калуська у програмі «Соняшник» розглядає народознавство як важливий напрям роботи з дітьми. Вчена описує поєднання народних традицій із сучасними освітніми технологіями, що дозволяє зробити процес навчання цікавим та ефективним [29].

У сучасній педагогіці народознавство розглядається не лише як предмет пізнання, але й забезпечує емоційний зв'язок дитини з культурним корінням країни [7, с. 20]. Саме через традиції та символіку народної культури формується

у дітей первинне естетичне сприйняття світу, що є основою для подальшого духовного розвитку дитини [6, 41, 49].

Сучасні дослідники [31, 36, 49, 64] підкреслюють, що важливо не лише передавати знання про традиції, а й створювати умови для творчої діяльності засобами народознавства. Наприклад, діти можуть малювати орнаменти, створювати аплікації, ілюструвати казки – це сприяє більш глибокому засвоєнню знань [36, 48].

Таким чином, народознавство в педагогіці України має довгу історію – від Софії Русової та Костянтина Ушинського до сучасних педагогів і науковців. Натепер воно залишається актуальним засобом у структурі дошкільної освіти, органічно поєднуючись з іншими напрямками розвитку особистості.

Практичний досвід застосовування в закладах дошкільної освіти показує, що ефективно впровадження народознавчого компонента можливе лише за умови його інтеграції в повсякденне життя дітей, а не у вигляді окремих разових заходів.

Софія Русова наголошувала на постійному залученні дітей до елементів народної культури. Вона пропонувала створювати в дитячих садках середовище, наближене до українського традиційного побуту: оформлення кімнат у національному стилі, використання народних ігор, співу пісень, слухання казок. Русова радила вихователям не тільки розповідати дітям про народні свята, а залучати їх до святкування, виконуючи ролі у вертепі, вивчаючи обрядові пісні, майструючи разом із дорослими елементи народного декору [57, 65].

Костянтин Ушинський також акцентував на важливості практичного застосування народної культури в освітньому процесі. Вчений рекомендував починати навчання з рідного слова, народної казки, пісні, підкреслюючи, що ці засоби мають формувати емоційний світ дитини [58].

Василь Сухомлинський у своїй педагогічній практиці широко використовував народні свята та обряди як засіб виховання. Відзначаючи

календарні події, діти в школі та ЗДО (група шестирічок) В. Сухомлинського вчилися співати колядки, виготовляли паперові птахи до весняних свят, майстрували «жайворонки» з тіста. Педагог вважав, що тільки через особисту участь у народних звичаях діти відчують емоційний зв'язок із традицією [58].

У сучасній українській дошкільній педагогіці А. Богуш пропонує систему практичних заходів для народознавчої роботи з дітьми. Вчена рекомендує створювати «народознавчі куточки» у групових кімнатах, де мають бути представлені предмети українського побуту, ляльки в національному вбранні, ілюстрації народних ремесел; описує організацію тематичних тижнів, присвячених певним народним святам (наприклад, тиждень «Українські вечорниці», «Свято весни»), під час яких діти разом із вихователями розучують пісні, прикрашають приміщення, готують ігрові сценки [7].

Л. Калуська у програмі «Соняшник» рекомендує щоденне застосування народних ігор, рухливих вправ із фольклорними елементами, скоромовок, лічилок [29]. Прописано також методику підготовки святкових заходів, де діти самостійно виготовляють атрибути та декорації з українського народознавства.

У практиці сучасних ЗДО все частіше використовують в поєднанні з народознавством арт-педагогічний компонент. Діти малюють народні орнаменти, виготовляють аплікації на основі українських візерунків, створюють ляльки-мотанки, знайомлячись із їх значенням у традиційній культурі. Фахівці підкреслюють, що така діяльність не лише формує національну свідомість, але й сприяє розвитку емоційної сфери та моторики.

Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що в багатьох країнах реалізуються подібні до українських підходи щодо виховання через культуру. Акцентується на інтеграції культурної освіти в повсякденне життя дитини.

У Фінляндії діти беруть участь у практичних майстернях з народних ремесел, виготовляють традиційні вироби з дерева та тканини. Наприклад, у

межах навчального плану проводяться дні традиційної культури, коли діти разом із вихователями печуть печиво за старовинними рецептами, вивчають місцеві пісні, шують ляльки з клаптиків тканини [82].

У Польщі у ЗДО активно проводять «народні ранки» (poranki ludowe), під час яких діти слухають казки рідною мовою, вивчають польські колядки, розігрують сценки з народного життя. У Франції застосовують методику «живої культурної спадщини» – діти вивчають танці, грають на етнічних інструментах, створюють панно зі сценами народного життя [80].

У Канаді, зокрема в провінції Онтаріо, в рамках дошкільної освіти розроблено спеціальні програми ознайомлення дітей з культурою корінних народів. Діти слухають легенди, розфарбовують традиційні малюнки, беруть участь у створенні колективних композицій на основі етнічних символів [84]. Водночас кожна дитина має змогу розповісти про традиції своєї сім'ї та культури.

У США активно застосовується підхід «проектного навчання» з національної тематики. Наприклад, діти працюють над створенням книжок-панорам про культурні традиції своєї громади, виготовляють макети етнічних костюмів із паперу, створюють ілюстрації до народних казок. Цей підхід дозволяє не лише ознайомити дитину з культурною спадщиною, але й залучити її до творчого процесу, що формує у дітей стійкий інтерес [83].

Отже, практична реалізація ідей народознавчого виховання ґрунтується на залученні дітей до активної участі в культурних діях: святах, іграх, творчих майстернях. Досвід українських педагогів переконує, що найкращий спосіб сформувати у дитини національну свідомість – це створити умови для безпосереднього переживання нею елементів культури. Зарубіжний досвід підтверджує ефективність цього підходу, демонструючи різні форми роботи: проектне навчання, майстерні, театралізацію. Такий інтегрований підхід

дозволяє зробити національне виховання природним складником життя дітей дошкільного віку.

1.3. Зміст ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із українським народознавством як засобом національного виховання

Зміст національного виховання в дошкільному закладі має бути підібраний таким чином, щоб відповідати віковим та психологічним особливостям дітей старшого дошкільного віку. Підґрунтям для цього є вивчення народних звичаїв, традицій, свят, національних символів, знайомство з фольклором та декоративно-ужитковим мистецтвом [7, с. 45; 12; 15; 41; 50, с. 19-20].

У програмах «Українське дошкілля» (2017), «Соняшник» (2023), «Я у світі» (2021), «Дитина» (2021) чітко окреслено необхідність формування у дітей поваги до історії та культури рідного краю. Під час добору змісту національного виховання враховується набуття дітьми знань про обереги, символи, ремесла, народний костюм, українську хатину, народні свята, родинні цінності.

Важливим складником є емоційне переживання дитиною національної культури через залучення до народних ігор, пісень, танців, казок. Це дає можливість не тільки передати знання, а й сформувати у дітей емоційний зв'язок з українською культурою [7, с. 20; 12; 13, 15; 41; 50, с. 19-20; 54; 68, с. 175-176].

Сучасна педагогіка активно долучає арт-терапевтичні елементи у добір змісту національного виховання. Малювання орнаментів, створення аплікацій за мотивами українських візерунків, зображення родинних свят стають дієвим засобом не лише пізнання культури, а й формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до неї [18, 25; 26; 38; 78].

Дослідження сучасних авторів (Богуш А. М., Гавриш Н. В., Лисенко Н. В., Беленька Г. В., Єпіхіна М. А., Курчатова А. В., Піроженко Т. О., Липкань О. А.) свідчать, що інтеграція творчої діяльності та народознавства сприяє розвитку в

дітей позитивного ставлення до національних цінностей та формує підґрунтя громадянської самосвідомості [36; 48; 59; 86].

Діти старшого дошкільного віку (5–6 років) активно пізнають світ, у цьому віці формується здатність до аналізу, порівняння, узагальнення. Тому народознавчий матеріал для дітей цієї вікової групи має бути доступним за змістом, емоційно насиченим і тісно пов'язаним із життєвим досвідом дитини [25; 68, с. 97, 182-183]. Добір такого матеріалу повинен здійснюватися з урахуванням вікових психолого-педагогічних особливостей, визначених у Базовому компоненті дошкільної освіти [1] та програмах розвитку [2, с. 102-130, 164-166; 19, с. 95-100, 143-150, 201-205; 29, с. 51-60, 97-106; 63, с. 151, 166-174].

Зокрема, це: українські народні казки та легенди (діти люблять слухати історії з яскравими героями, казкові сюжети мають значний виховний потенціал); народні пісні, колискові, колядки, щедрівки (діти із задоволенням співають короткі прості пісеньки, що сприяє розвитку мовлення, створює відчуття спільності та єднання); дитячі народні ігри (розвивають соціальні навички, вчать дотримуватися правил, сприяють комунікації); обряди та свята (діти можуть вивчати обрядові пісні, брати участь у театралізованих сценках); народні ремесла та декоративне мистецтво (практичні завдання можуть включати малювання орнаментів, аплікація візерунків, розпис символів); народна символіка та обереги (дітям цікаво дізнатися про значення калини, верби, рушника, вишиванки, ляльки-мотанки); прислів'я, приказки, прикмети, загадки (короткі фрази легко запам'ятовуються, сприяють розвитку мовлення, логічного мислення, навчають мудрості поколінь). [74, с. 101-106].

Також враховуються регіональні особливості культури – у південних, західних, центральних чи східних регіонах України можуть бути свої локальні традиції, якими доречно ознайомити дітей для розширення уявлень про культурне розмаїття.

Принципи добору народознавчого матеріалу: доступність, емоційна насиченість, яскравість і наочність. Для дітей старшого дошкільного віку важливо не лише «що» саме подається, але й «як» це подається. Зміст має бути доступним, цікавим, яскравим, таким, що викликає емоційний відгук та залучає дитину до активної взаємодії. Добір народознавчого матеріалу для дітей 5–6 років має ґрунтуватися на принципах доступності, наочності, емоційної насиченості та активного залучення до творчої та ігрової діяльності [47, с. 12, 50-54; 55, с. 70; 74, с. 104].

Доступність матеріалу означає, що він має відповідати пізнавальним можливостям дитини. За висновками психологів, діти 5–6 років вже здатні усвідомлювати прості причинно-наслідкові зв'язки, але мислять конкретними образами, а не абстракціями [4, с. 39, 804; 63, с. 166-174, 210-212; 71]. Їм потрібно все показати, дати спробувати, відчутти на дотик, побачити на власні очі. Емоційна насиченість матеріалу сприяє його кращому запам'ятовуванню і спонукає до переживання. Наприклад, виконання колядки чи веснянки всією групою створює атмосферу єдності, яка запам'ятовується дитині набагато краще, просто інформація про традицію. Як зазначає А. Богуш, важливо, щоб дитина не тільки знала про народне свято, а й брала у ньому участь – тоді знання стають складником особистого досвіду [7, с. 124-125].

Яскравість і наочність – це необхідна умова для дітей дошкільного віку, які пізнають світ здебільшого через образи та дії. У програмах розвитку дитини, наприклад, «Я у світі», «Українське дошкілля» підкреслюється важливість наочності в ознайомленні дітей з народною культурою [2, с. 199; 63, с. 221-224]. Вихователь має використовувати реальні предмети, макети, відеофрагменти, щоб створити у дитини яскравий образ події або явища. Також важливо враховувати, що діти краще сприймають інформацію у процесі діяльності, а не пасивного слухання. Тому пропонується:

- Співати пісню, а не тільки слухати її.
- Малювати візерунок, а не розглядати його.
- Грати в народну гру, а не слухати про неї.
- Створювати ляльку-мотанку чи писанку, а не тільки дивитися на готовий виріб.

Отже, при доборі народознавчого матеріалу для дітей старшого дошкільного віку необхідно дотримуватись принципу комплексного впливу: поєднувати знання з емоційним переживанням та практичною дією.

Народознавчий матеріал у закладі дошкільної освіти сприяє не тільки ознайомленню дітей із національною культурою, а й комплексному розвитку особистості, зокрема пізнавальної, емоційної та моральної сфер. Саме в цьому полягає його особлива цінність для виховного процесу.

У пізнавальному розвитку народознавство виступає джерелом нової інформації про світ. Діти засвоюють знання про життя своїх предків, про природу рідного краю, сезонні зміни, звичаї, ремесла, символи [7, с. 18; 43; 50]. Наприклад, знайомлячись із традиціями святкування Різдва, дитина дізнається про календарні цикли, про те, як змінюється життя людей залежно від пори року. Крім того, в дитини формуються первинні уявлення про суспільні явища та історичний розвиток. Наприклад, у процесі ознайомлення з побутом українського села дитина починає розуміти, як люди в давнину обробляли землю, готували їжу, прикрашали свій дім. Це створює підґрунтя для подальшого навчання у школі, формує цілісне бачення світу.

В емоційному та моральному розвитку народознавчий матеріал має виняткове значення. Через емоційно забарвлені розповіді, казки, співи, театралізацію дитина не тільки здобуває знання, а й проживає ситуації, які формують її емоційний досвід, первинні уявлення про добро і зло, справедливість та милосердя, створює стійке відчуття причетності до традицій свого народу [15;

74]. Народні свята, звичаї, обряди виховують повагу до старших, учать правил етикету, формують поняття взаємодопомоги та спільної праці [25, с. 47; 40]. У казках здебільшого показано, що добро винагороджується, а зло карається, чесна праця приносить плоди, а ледарство – втрати. Це допомагає дітям на конкретних прикладах засвоювати моральні норми [27].

Таким чином, використання народознавчого матеріалу у дошкільній освіті не обмежується ознайомленням їх із змістом культури. Це важливий виховний ресурс, який забезпечує розвиток когнітивних процесів, емоційної чутливості та моральних якостей, що сприяє становленню повноцінної особистості.

Програми ЗДО та роль вихователя в народознавчій роботі з дітьми старшого дошкільного віку. У сучасних українських програмах для закладів дошкільної освіти вже визначено базові напрями роботи з народознавчим матеріалом. Зокрема, програми «Дитина», «Українське дошкілля», «Соняшник», «Я у світі» [2; 19; 29; 63] містять розділи, присвячені ознайомленню дітей із фольклором, звичаями, обрядами, народними іграми. Вони надають вихователям орієнтири щодо змісту, форм і методів роботи, залишаючи вихователю право самостійно добирати зміст відповідно до віку дітей, регіональних особливостей та конкретних умов роботи. Наприклад, у програмі «Соняшнику» зазначено, що знайомство з народною культурою має відбуватися у формі, доступній для дитини, а підбір фольклорного матеріалу, казок чи ігор має здійснювати педагог. Саме педагог обирає конкретні казки, пісні, ігри та способи подання матеріалу, при цьому враховує інтереси групи дітей, їхній рівень розвитку, попередній досвід.

Психологи стверджують, що емоційний досвід у дошкільному віці має найбільший вплив на формування особистості. Саме через емоції дитина запам'ятовує події, пов'язує знання з переживаннями [32, с. 16, 41; 71].

Практика святкування народних свят у ЗДО є яскравим прикладом такого підходу. Наприклад, під час святкування Масляної діти разом із вихователями можуть готувати символічні елементи свята: малювати сонце, співати веснянки, грати в обрядові ігри. Це створює враження живої традиції, в якій дитина бере участь тут і зараз. Ще один приклад – інсценізація народних казок. Дитина не просто слухає історію, а стає її учасником: одягає костюм, промовляє репліки, взаємодіє з іншими дітьми. Це допомагає глибше зрозуміти моральний зміст казки, співпереживати героям, вчитися спільної діяльності.

Важливою умовою ефективного виховання засобами народознавства є інтеграція народознавства в різні види діяльності дітей. Це означає, що елементи народної культури повинні бути присутні не тільки на спеціальних заняттях, але й у повсякденному житті вихованців. Такий підхід дозволяє дитині постійно взаємодіяти з культурними символами, звичаями та традиціями.

Одним із основних напрямів є включення народознавства в ігрову діяльність, у рухову активність – через народні танці, ритмічні ігри, вправи з елементами традиційних забав. Наприклад, ігри «Вербиченька», «Гуси-гуси», «Котилася торба» не лише розважають, але й знайомлять із традиційними формами виховання.

У малюванні та художній творчості діти можуть створювати орнаменти, писанки, аплікації з народними мотивами. Це не тільки розвиває дрібну моторику та уяву, а й допомагає глибше засвоїти елементи народної символіки.

У мовленнєвій діяльності народознавчий матеріал також займає важливе місце. Через заучування віршів, прислів'їв, скоромовок, загадок діти збагачують словниковий запас, навчаються виразно говорити, розвивають пам'ять.

У пізнавальній діяльності вихователь може організувати бесіди про життя українців у давнину, розглядання ілюстрацій, макетів, народних іграшок.

Наприклад, можна провести міні-екскурсію у «народознавчому куточку» групи, де діти дізнаються про предмети побуту, національний одяг, обереги.

Одним із ключових принципів роботи з народознавчим матеріалом у старшій групі ЗДО є дотримання логіки від простого до складного, від близького і знайомого до нового. На початковому етапі діти знайомляться з найближчим до них середовищем: сімейними традиціями, побутовими звичаями, святами, які вони вже знають із власного досвіду [48; 54, с. 76-78]. Наприклад, можна запропонувати дітям розповісти, як у їхній родині святкують Великдень чи Різдво, які страви готують, які пісні співають.

Поступово вихователь вводить у зміст роботи знання про загальнонаціональні символи, свята, ремесла. Це можуть бути нові для дітей поняття – наприклад, що таке калина як символ України. Далі додаються елементи історії культури: казки про минуле, легенди про заснування міст, перекази про обереги.

Важливо, щоб цей процес був природним і не перевантажував дитину абстрактною інформацією. Тут доцільно застосовувати елементи художньої діяльності, які дозволяють дитині наочно закріпити отримані знання. Наприклад, створення малюнка на тему «Моя сімейна традиція» сприяє не лише закріпленню знань, а й формуванню емоційного ставлення до теми.

Для дитини дошкільного віку поняття «належність до народу» ще є складним для логічного осмислення, але вже доступне на емоційному рівні. Саме тому важливо не лише розповідати про символи й традиції, а створювати умови, коли дитина відчуває: «це моє», «я в цьому беру участь», «я належу до цієї культури».

Дуже важливо, щоб вихователь підкреслював значення участі кожної дитини у спільних заходах. Наприклад, коли дитина разом із іншими дітьми прикрашає залу до народного свята, вивчає обрядову пісню або малює візерунок

для вишиванки, вона сприймає традицію як частину власного життя. При залученні дітей до колективної творчої діяльності не треба забувати про звернення до особистого досвіду дитини: «Розкажи, як у тебе вдома святкують Великдень», «Яку пісню ти співаєш із бабусею?» Це допомагає дитині зрозуміти, що вона вже має зв'язок із культурою, і цінність цього досвіду зростає.

Таким чином було розглянуто перш за все «що саме» ми передаємо дитині, а не «як» це робимо – тобто зміст народознавчого виховання. Було окреслено тематичні напрямки та смислове наповнення народознавчої роботи.

Особливої уваги заслуговує те, що народознавчий зміст не має бути поданий у вигляді сухих фактів. Це не енциклопедична інформація, а емоційно насичене наповнення життя дитини, яке дає змогу прожити та відчувати культуру.

Педагогічні умови національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства.

Дослідники наголошують, що результативність національного виховання значною мірою визначається організацією освітнього середовища, добром методів і форм діяльності, інтеграцією народознавчого змісту з різними видами дитячої активності та урахуванням вікових і індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку. Йдеться про ті спеціально створені фактори й обставини, які можна організувати у закладі дошкільної освіти для того, щоб кожна дитина мала змогу не лише здобути знання про традиції свого народу, а й емоційно прожити їх, відчувати себе частиною культурної спільноти. Сформулюємо визначення необхідних педагогічних умов.

У педагогічній науці поняття «педагогічні умови» визначається як сукупність взаємопов'язаних обставин, що забезпечують успішне функціонування освітнього процесу та створюють сприятливе середовище для навчання і виховання [16]. Це тлумачення відображає загальноприйняте бачення ролі умов у вихованні й навчанні. У сучасних наукових дослідженнях [45],

поняття педагогічних умов розкривається ширше: йдеться про спеціально й свідомо створені організаційні, змістові й методичні чинники, які підвищують ефективність освітнього процесу та забезпечують можливість реалізації інновацій. Наукове обґрунтування педагогічних умов здійснюється після ґрунтовного аналізу комплексу факторів, що впливають на освітню систему, і саме вони виступають важливим інструментом досягнення результативності виховання. Тобто увага дослідників зосереджується як на змісті народознавчого матеріалу, так й на створенні умов його ефективного впровадження. Це підтверджує актуальність проблеми й свідчить про необхідність її подальшого теоретичного та практичного опрацювання у сфері національного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку. Ефективність національного виховання значною мірою залежить від урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку. У цей період розвитку домінує наочно-образне мислення, активно формується уява, розвивається довільна пам'ять і зростає потреба у спільній діяльності з ровесниками. Діти 5–6 років здатні засвоювати зміст народознавчого матеріалу переважно через практичну діяльність і емоційне переживання, тому найефективнішими є такі форми роботи, які спираються на ігрову, художню, сенсорну активність [4]. Народні казки, пісні, орнаменти чи звичаї стають зрозумілими тоді, коли подаються у доступній і образній формі, яка відповідає рівню пізнавальних можливостей дитини [1; 3; 58; 72].

Важливим є й урахування індивідуальних відмінностей: темпу розвитку, мовленнєвих і художніх здібностей, рівня емоційної чутливості. Педагог має забезпечувати умови, за яких кожна дитина отримає можливість діяти у власному темпі, проявити ініціативу й отримати позитивний досвід дотику до національної культури. Це відповідає загальним науковим підходам до визначення

педагогічних умов як сукупності взаємопов'язаних обставин, що забезпечують успішне функціонування освітнього процесу [16]. Таким чином, урахування вікових та індивідуальних особливостей виступає базовою педагогічною умовою, що робить національне виховання дієвим і значущим для кожної дитини.

Орієнтація освітнього процесу на процес діяльності дитини. Важливою педагогічною умовою є орієнтація освітнього процесу не на кінцевий результат, а на сам процес діяльності дитини. У національному вихованні засобами народознавства значущим є не створення «правильного» чи «ідеального» виробу, а сам хід діяльності: спроби, експерименти, емоційне занурення у гру чи творчу роботу. У дошкільному віці головним є процес активної взаємодії з матеріалом, у ході якого дитина отримує знання, емоційний досвід і вчиться співпрацювати [61]. Подібні підходи підтримують і сучасні освітні програми, підкреслюючи важливість розвитку креативності й емоційної чутливості у взаємодії з народознавчим матеріалом. Такий підхід дозволяє дітям вільно висловлювати себе, не боячись помилки, і формує справжній інтерес до національної культури.

Таким чином, орієнтація на процес діяльності допомагає уникнути ситуацій, коли дитина боїться помилитися чи створити «не такий» результат, натомість формує позитивне ставлення до творчої роботи, сприяє розвитку національної самосвідомості через вільне самовираження та емоційне проживання традицій.

Створення атмосфери психологічного комфорту. Створення атмосфери психологічного комфорту є однією з ключових педагогічних умов ефективного виховання дітей дошкільного віку. Дитина цього віку особливо чутлива до оцінок дорослого та до настрою групи, будь-яка напруженість або тиск з боку педагога може викликати страх помилки, невпевненість чи небажання брати участь у діяльності. Натомість доброзичлива атмосфера, що ґрунтується на довірі та повазі до індивідуальних можливостей, забезпечує відкритість дитини до нового досвіду, у тому числі пов'язаного з культурними традиціями.

У науковій літературі підкреслюється, що позитивний емоційний клімат у групі є передумовою для гармонійного розвитку особистості та формування її ціннісних орієнтацій [15]. Базовий компонент дошкільної освіти визначає створення безпечного й емоційно сприятливого середовища як один із головних принципів освітнього процесу. Саме в такій атмосфері дитина здатна не лише слухати й запам'ятовувати інформацію про традиції, а й проживати її у творчій діяльності.

Таким чином, психологічний комфорт виконує функцію своєрідного «провідника» до світу народної культури. Він допомагає дитині зняти емоційну напругу, відчувати задоволення від творчої роботи й закріпити позитивне ставлення до культурної спадщини. Створення такої атмосфери у закладі дошкільної освіти робить процес національного виховання більш природним і результативним, сприяє формуванню почуття довіри до педагога й до самого змісту народознавчої роботи.

Поєднання індивідуальної та колективної творчості. Поєднання індивідуальної та колективної творчості є важливою педагогічною умовою, що забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини дошкільного віку, сприяє ефективності національного виховання. Індивідуальна діяльність дає змогу дитині виразити власне бачення світу, інтерпретувати народні традиції у відповідності до свого досвіду та емоційних переживань, навчатися у зручному для себе темпі. У такій роботі формується відчуття індивідуальної цінності, розвивається самостійність і відповідальність за власний результат.

Водночас колективна творчість формує не менш важливі якості. У ході колективних завдань діти вчаться узгоджувати свої дії, слухати одне одного, враховувати думку групи. Це виховує почуття єдності, взаємної відповідальності та підтримки, що є основою громадянських та патріотичних якостей. За висловом Т. І. Поніманської, саме поєднання індивідуальної та колективної активності

забезпечує соціально-моральний розвиток дітей старшого дошкільного віку і створює умови для формування їхніх національних цінностей.

Залучення дітей до колективної творчості в народознавчому контексті особливо важливе, оскільки воно не лише розширює знання про традиції, а й дозволяє відчувати себе частиною культурної спільноти. Спільна праця над творчим проєктом допомагає дитині емоційно пережити відчуття причетності до народної культури, сформувати позитивну ідентичність і усвідомити власний внесок у збереження традицій. Таким чином, поєднання індивідуальної та колективної творчості створює баланс між розвитком особистих здібностей і формуванням соціальної компетентності, роблячи національне виховання більш результативним і життєво значущим для дитини.

Впровадження арт-педагогічних технологій. Поміж умов, що забезпечують результативність народознавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку, особливе місце посідає використання арт-педагогічних технологій. Вони надають освітньому процесу емоційної насиченості, допомагають поєднати когнітивний, емоційний і ціннісний компоненти розвитку та створюють умови для формування у дітей позитивної національної ідентичності.

Розмежуємо поняття «арт-терапія» і «арт-педагогіка», щоб правильно визначити роль вихователя і межі його компетенції

«Арт-терапія» – це спеціалізований психологічний напрям, в основі якого лежить використання мистецтва як засобу для зняття емоційного напруження, подолання тривожності, розкриття внутрішнього світу дитини. Арт-терапію проводять психологи або спеціально підготовлені фахівці, оскільки вона має на меті психологічну корекцію або підтримку емоційного стану [52, с. 10].

«Арт-педагогіка», на відміну від арт-терапії, є педагогічним напрямом, який не передбачає психологічної діагностики чи корекції. Вона використовує

художню діяльність для розвитку творчих здібностей, емоційної чутливості, соціалізації та формування загальнокультурних компетентностей [52, с. 13]. У роботі з дітьми дошкільного віку арт-педагогіка може містити елементи арт-терапевтичних технологій, що дає можливість дитині виразити свої почуття, відобразити емоційний стан у творчій формі. Це особливо важливо при національному вихованні в контексті роботи засобами народознавства, які самі по собі є носіями емоційного досвіду поколінь [48; 64].

«Арт-педагогічні технології» — це спеціально організовані методи й прийоми творчої діяльності (малювання, аплікація, ліплення, колаж тощо), що мають освітньо-виховну спрямованість і забезпечують розвиток емоційної сфери, креативності та соціальних компетентностей дитини [51]. Використання арт-педагогіки та окремих арт-терапевтичних технологій у ЗДО дозволяє поєднати пізнавальну і виховну роботу, не замінюючи професійної психологічної терапії. Арт-педагогічні технології доступні для використання вихователем у звичайному освітньому процесі [67].

Сучасні дослідження підтверджують, що поєднання народознавчих знань з творчою діяльністю дітей позитивно впливає на розвиток національної вихованості та емоційного інтелекту [5; 35, с. 11; 86]. Для дитини культура перестає бути лише набором знань і стає особистим досвідом: орнамент, аплікація чи ілюстрація казкового героя стають частиною власного «Я» [15; 26; 33].

Отже, застосування арт-педагогічних технологій дозволить активізувати процес національного виховання дітей засобами народознавства. У наукових працях вони розглядаються як ефективний засіб розвитку креативності, емоційної чутливості та соціалізації дітей дошкільного віку [18; 51], а в межах цього дослідження — як провідна педагогічна умова національного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що саме народознавство виступає ключовим компонентом національного виховання дітей старшого дошкільного віку. Ця теза ґрунтується як на працях класиків педагогіки — Софії Русової, Василя Сухомлинського, Олександра Духновича, Алли Богуш, Наталії Гавриш, — так і на сучасних дослідженнях молодих науковців, які продовжують традиції своїх попередників, адаптуючи їх до умов сьогодення.

Ступінь розробленості проблеми національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці досить висока. Простежується стало сформоване розуміння важливості народознавства у процесі виховання та навчання дітей. Цей компонент інтегрується у різні напрями освітнього процесу: моральне, естетичне, патріотичне, мовленнєве виховання, а також пізнавальну та ігрову діяльність. Залучення дітей до вивчення традицій, звичаїв, символів та фольклору сприяє формуванню їх національної вихованості.

Особливої уваги заслуговує вплив вивчення народної культури на становлення емоційної сфери дитини. Занурення у світ традицій, символів, фольклорних образів формує не лише знання, а й ціннісні орієнтири, допомагає дитині краще пізнати себе, відчувати належність до спільноти, зміцнює почуття безпеки. Це є критично важливим у період нестабільності, коли дитина гостро потребує емоційної підтримки.

Теоретичний аналіз також показав, що засвоєння інформації у старшому дошкільному віці є значно ефективнішим за умов емоційної залученості дитини. Саме тому використання арт-педагогічних технологій є виправданим і результативним. Вони не лише підвищують інтерес до народознавчого матеріалу, а й створюють позитивне емоційне тло, що сприяє глибшому розумінню змісту й формуванню особистісно-значущого досвіду. Крім того, арт-педагогічні

технології в умовах зростання тривожності та психоемоційного напруження у дітей дошкільного віку виконують важливу психопрофілактичну функцію. Вони допомагають дітям пережити складні емоції, знизити рівень стресу та створити ресурсний стан для подальшого навчання й розвитку.

Сучасні дослідження також підтверджують, що впровадження арт-технологій у поєднанні з народознавчим матеріалом сприяє підвищенню мотивації дітей до пізнання культури свого народу. Діти дошкільного віку не тільки ознайомлюються з фактами чи символами, а стають емоційно залученими учасниками культурного процесу, що підвищує глибину й якість засвоєння матеріалу. Через образотворчу діяльність, ігри, театралізацію дитина проникається змістом українських звичаїв та традицій, переживаючи їх як частину власного життя.

Отже, національне виховання засобами народознавства, підкріплене інструментами арт-педагогіки, постає як багатофункціональний засіб, що поєднує в собі пізнавальні, емоційні та виховні ресурси. Аналіз показав, що проблема вже достатньо розроблена вітчизняними та зарубіжними науковцями, а численні дослідження переконливо доводять значущість народознавчих засобів для виховання дітей старшого дошкільного віку.

Водночас вивчення та узагальнення наукових праць свідчить, що актуальність і широта теми залишають простір для подальших наукових пошуків. Перспективним напрямом є інтеграція арт-педагогічних технологій як важливої педагогічної умови національного виховання. Цей підхід має міцне теоретичне підґрунтя та певні практичні напрацювання, проте потребує подальшого поглиблення й удосконалення з урахуванням сучасних освітніх і соціальних викликів.

Розділ II. Дослідно-експериментальна методика національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського народознавства

2.1. Стан обізнаності дітей з українським народознавством

У старшому дошкільному віці ефективність національного виховання значною мірою залежить від системного використання народознавчих засобів — усної творчості, традицій, свят, народних ігор, символіки й орнаментики. Звернення до цих елементів уводить дитину в культурний простір нації, формує уявлення про власну ідентичність та стимулює інтерес до національних цінностей.

Експериментальна база дослідження: Одеський заклад дошкільної освіти «ясла-садок» № 228 комбінованого типу Одеської міської ради. У дослідженні брали участь 24 дітей старшого дошкільного віку (5–6 років), вихователі, вихователька-методист та фахівчиня-логопед. Дослідження проводилося в рамках педагогічної практики (осінь 2024 – весна 2025 рр.).

Метою констатувального етапу дослідження було визначення поточних рівнів сформованості національної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства.

Експериментальна робота вимагає визначення критеріїв розвитку національної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Під критерієм розуміють ознаку, на основі якої здійснюється оцінювання чи визначення стану сформованості певного явища. Критерій є узагальненим параметром, що відображає найсуттєвіші сторони досліджуваного процесу. Показник — це конкретизований вияв критерію, що дозволяє здійснити практичне вимірювання або спостереження за проявами відповідної якості в діяльності, знаннях, емоціях чи поведінці дитини. Таким чином, показники надають можливість

«операціоналізувати» критерії, тобто перевести їх на рівень практичної діагностики [16, с. 181].

Критерії вихованості – ознаки, на основі яких можна доходити висновків про рівні вихованості людини, оцінити результати виховного впливу. Рівень вихованості – ступінь сформованості в особистості відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей, які є показниками вихованості. [66, с. 41, 76].

Було визначено такі критерії із відповідними показниками:

1. Народознавчо-знанняєвий критерій (оцінював знання дітей щодо елементів народної культури). Оцінювання відбувалося за такими показниками:

- обізнаність у сфері української народної культури (предмети побуту, ремесла, орнаменти);
- знання українських народних свят, звичаїв та обрядів;
- знання народних символів (вишиванка, калина, рушник), українських народних казок, іграшок, національних страв.

2. Емоційно-ціннісне ставлення до української народної культури (зацікавлення дитини, ставлення до українських народних традицій, звичаїв, свят). Оцінювання відбувалося за такими показниками:

- виявляє інтерес до предметів та явищ української народної культури;
- виявляє позитивні емоції під час участі у святах, обрядах, народних іграх;
- виявляє гордість і шанобливе ставлення до українських традицій та символів.

3. Емоційно-діяльнісний критерій (вміння дитини застосовувати набуті знання у власній діяльності (ігровій, образотворчій, мовленнєвій). Оцінювання відбувалося за такими показниками:

- бере участь у відтворенні елементів народної культури (співи, казки, театралізовані ігри з фольклорним змістом);
- ініціює створення малюнків, аплікацій, виробів на народознавчу тематику;
- у вільній діяльності (ігри, прогулянки, спілкування) використовує знання про народні символи, традиції та звичаї.

У дослідженні «національна вихованість» трактується як інтегральна характеристика, що охоплює три складника: когнітивний (знання елементів народної культури), ціннісно-емоційний (ставлення, переживання, гордість/шанобливість) та діяльнісний (самостійне застосування у грі та творчості). Кожний складник вимірюється окремо; інтегральний висновок про рівень національної вихованості формується за сукупністю трьох критеріїв.

За результатами діагностики було виокремлено рівні національної вихованості – високий, задовільний і низький, відповідно до вікових можливостей дітей старшого дошкільного віку.

Зауважимо, що традиційно визначають три рівні: високий, задовільний, низький [66, с. 76].

Високий рівень. Дитина вільно орієнтується у народознавстві (свята, обряди, ігри, орнаментика); має стійкий інтерес, позитивні емоції й шанобливе ставлення до символів. Самостійно бере участь у відтворенні елементів культури, ініціює вироби/малюнки, застосовує знання у повсякденні.

Задовільний рівень. Дитина має фрагментарні знання й подекуди неточні; інтерес нестійкий і переважно проявляється під час організованих занять. Емоції помірні; участь здебільшого з підтримкою дорослого; національні мотиви у творчості трапляються подекуди або після підказки.

Низький рівень. Знання дитини про народну культуру відсутні або елементарно нечіткі; інтерес відсутній/ситуативний, емоційна реакція слабка,

гордість і шанобливість не простежуються. Участь пасивна, ініціативність відсутня; у творчості народознавчі мотиви практично не з'являються.

Для проведення дослідження було використано комплекс методів, який включає: цілеспрямоване спостереження (включене та невключене) за поведінкою дітей у різних видах діяльності (ігровій, навчальній, художній); індивідуальні тематичні бесіди з дітьми; аналіз продуктів творчої діяльності дітей (малюнків, аплікацій); анкетування. Для реалізації зазначених методів використано комплекс діагностувальних інструментів — питальників, карток та анкет, розроблених на основі верифікованих методик [3; 17; 56; 75], які модифіковані відповідно до поставлених цілей дослідження.

Було використано єдину трьохбальну систему оцінювання (0–2 бали), яка дозволяє перевести результати у відсоткові показники та визначити рівень сформованості ознак: високий ($\geq 75\%$), задовільний (50–74%), низький ($< 50\%$). При цьому 0 балів означає відсутність прояву, 1 бал — частковий/епізодичний прояв, 2 бали — повний і стійкий прояв відповідної ознаки.

Обчислення здійснювали таким чином:

1. кожній дитині/роботі виставляли 0–2 бали за три показники (П1–П3);
2. для кожного методу й умов обчислювали групові середні $\bar{П1}$, $\bar{П2}$, $\bar{П3}$ (сума балів $\div$ кількість дітей/робіт);
3. інтегральний бал = $\bar{П1} + \bar{П2} + \bar{П3}$ (макс. 6), відсоток = $(\text{інтегральний} / 6) \times 100$, рівень визначали за наведеною шкалою;
4. за кількома форматами/умовами (свята / заняття / вільна діяльність) узагальнювали зваженим середнім за кількістю спостережень/робіт (за рівних обсягів — простим середнім).

Використані діагностувальні матеріали представлено в додатках: додаток 1 — питальник для виявлення обізнаності з народознавства, додаток 2 — питальник щодо емоційного ставлення, додаток 3 — анкета для вихователів,

додаток 4 — діагностувальна картка «Знайомство з Україною», додаток 5 — конспект комплексу занять

Розглянемо перебіг і підсумки констатувального етапу педагогічного експерименту відповідно до визначених критеріїв і показників, із детальним описом застосованих методів.

Критерій 1: народознавчо-знаннєвий. За цим критерієм здійснювався аналіз вміння дітей розпізнавати, називати та описувати окремі елементи української народної культури. Показниками виступали вміння називати свята та притаманні їм символи, переказувати зміст українських казок, демонструвати уявлення про традиційні українські іграшки, одяг, страви, орнаменти.

У межах діагностики за першим критерієм було проведено *анкетування* педагогічних працівників (вихователів, виховательки-методистки, логопеда-психолога). Анкета містила 8 запитань, які дозволяли врахувати та оцінити частоту, форми та результати застосування народознавчого матеріалу у процесі національного виховання дітей старшого дошкільного віку. Для кількісної оцінки використано єдину трьохбальну систему оцінювання (0–2 бали), описану вище. Узагальнені результати анкетування педагогічних працівників подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Узагальнені результати анкетування педагогічних працівників щодо наявного рівня сформованості народознавчих знань дітей старшого дошкільного віку (за першим критерієм; середні групові бали)

№	Посада	П2	П3	П4	П5	П6	П7	Разом балів (макс. 12)	Відсоток	Рівень
1	Вихователь 1	2	2	2	2	2	1	11	91,7 %	високий
2	Вихователь 2	1	2	1	1	1	1	7	58,3 %	задовільний

Продовження таблиці 2.1

№	Посада	П2	П3	П4	П5	П6	П7	Разом балів (макс. 12)	Відсоток	Рівень
3	Вихователь 3	1	1	1	1	0	1	5	41,7 %	низький
4	Вихователь 4	0	1	1	0	0	0	2	16,7 %	низький
5	Логопед	1	1	0	1	0	1	4	33,3 %	низький
6	Вихователь-методист	2	2	2	1	2	2	11	91,7 %	високий
	Узагальнено							40 / 72	55,6 %	задовільний

Запитання анкети позначено умовними індексами (П2–П7). Для оцінки народознавчо-знаннявого критерію використано результати за запитаннями №2÷7 анкети (Додаток 3). Запитання №1 (про стаж) та №8 (відкрите) не враховувались у кількісному аналізі. Узагальнені результати анкетування засвідчують, що рівень сформованості народознавчих знань дітей у цілому є задовільним (55,6% від максимально можливого показника).

Наступний метод досліджень – *спостереження*. У педагогічній науці розрізняють безпосереднє спостереження, коли дослідник безпосередньо взаємодіє з дітьми (включене), та коли він фіксує їхню поведінку збоку, під час організації діяльності іншими педагогами опосередковане (невключене). В дослідженні було використано обидва види спостережень.

Під час прогулянок, занять та впродовж дня дітям пропонувались українські народні ігри, обговорення казок і свят, а також завдання на співвіднесення атрибутів зі святами й традиціями (див. Додаток 5). Спостереження проводилося також у процесі індивідуальної роботи за діагностувальною карткою

«Знайомство з Україною» (Додаток 4). За невиключеного спостереження участь у заходах брала вихователька. Фіксувалася здатність дітей упізнавати символи, предмети побуту, елементи одягу та персонажів казок. Оцінювання здійснювалося за трьохбальною шкалою (0–2) однаково в умовах включеного й невиключеного спостереження. Узагальнені результати спостережень подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Узагальнені результати спостереження щодо наявного рівня сформованості народознавчих знань дітей старшого дошкільного віку (за першим критерієм; середні групові бали)

№	Ситуація спостереження	Тип спостереження	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	Заняття (освітній процес)	змішане	1,4	1,0	1,1	4,7	58,8%	Задовільний
2	Робота з діагностувальною карткою (Дод.4)	включене	1,7	1,3	1,3	5,8	72,5%	Задовільний
3	Інше	змішане	0,9	0,6	0,7	2,9	36,3%	Низький
	Узагальнено (середнє)		1,3	1,0	1,0	4,47	55,9%	Задовільний

Умовні позначення показників:

П1 — знання свят, звичаїв, обрядів; П2 — знання символів, казок, іграшок, страв; П3 — обізнаність у сфері народної культури (побут, ремесла, орнаменти).

Узагальнені результати спостережень свідчать, що знання проявляються переважно за умов спеціально організованої взаємодії, тоді як у спонтанних умовах їх застосування обмежене.

Наступний метод дослідження — *індивідуальні тематичні бесіди* з дітьми старшого дошкільного віку. Перелік орієнтовних запитань, форм опори (ілюстративної, предметної, без наочності) та критерії оцінювання подано в Додатках 1–2, 4 (картка-питальника «Знайомство з Україною»), на які спиралися під час конструювання бесід і фіксації відповідей дітей. Завдання містили шість візуальних зображень, серед яких були українська хата, рушник, герої народних казок, орнамент, вишиванка. Дитина мала впізнати об’єкт та коротко його схарактеризувати. Додатково ставилися запитання на кшталт: «Хто такий Котигорошко? Розкажи, що він робив».

Бесіди проводились у форматі включеного спостереження, контекст та змістові стимули узгоджувалися з матеріалами розробленого комплексу занять (див. Додаток 5), що забезпечувало єдність інструментарію експеримента. Розрахунок результатів проводився згідно описаного раніше. Узагальнені результати індивідуальних бесід подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Узагальнені результати індивідуальних тематичних бесід щодо наявного рівня сформованості народознавчих знань дітей старшого дошкільного (за першим критерієм; середні групові бали)

№	Формат бесіди	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	З опорою на ілюстрації	1,6	1,2	1,1	3,9	65,0%	Задовільний
2	Без наочності (вільне відтворення знань)	1,2	0,8	0,7	2,7	45,0%	Низький
3	З предметами-репліками	1,7	1,3	1,4	4,4	73,3%	Задовільний
	Узагальнено (середнє)	1,5	1,1	1,1	3,7	61,7%	Задовільний

Умовні позначення показників:

П1 — знання свят, звичаїв, обрядів; П2 — знання символів, казок, іграшок, страв; П3 — обізнаність у сфері народної культури (побут, ремесла, орнаменти).

Здобуті результати свідчать, що індивідуальна бесіда з опорою (ілюстрації або предмети) забезпечує задовільне відтворення знань (65,0–73,3%), тоді як без наочності рівень істотно знижується (45,0%, низький). Інтегральний показник за методом становить 61,7%, що відповідає задовільному рівню.

Аналіз продуктів творчої діяльності дітей. Упродовж двох місяців зібрано 240 дитячих робіт (малюнки, аплікації), які групували за умовами діяльності: свята, спеціально організовані заняття, вільна творчість. Доробки дорослого не враховувалися. Оцінювали: коректність відображення свят/звичаїв/обрядів; наявність і правильність символів, героїв казок; відтворення елементів побуту, орнаментів (впізнаваність, доречність). За потреби фіксували короткий коментар дитини для уточнення змісту. Оцінювання проводили за єдиною трьохбальною шкалою (0–2), як описано вище. Узагальнені результати подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Узагальнені результати аналізу продуктів творчості дітей старшого дошкільного віку щодо наявного рівня сформованості народознавчих знань (за першим критерієм; середні групові бали)

№	Умови виконання робіт	К-ть робіт (n)	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	Роботи, виконані під час свят	70	1,3	1,1	1,0	3,4	56,7 %	задовільний
2	Роботи на спеціально організованих заняттях	70	1,2	1,0	0,9	3,1	51,7 %	задовільний

Продовження таблиці 2.4

№	Умови виконання робіт	К-ть робіт (n)	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
3	Самостійна творчість у вільний час	100	0,7	0,6	0,6	1,9	31,7 %	низький
	Узагальнено (зважене середнє)	240	1,02	0,86	0,80	2,69	44,8 %	низький

Умовні позначення показників: П1 — знання свят, звичаїв, обрядів; П2 — знання символів, казок, іграшок, страв; П3 — уявлення про традиційні елементи народної культури (побут/ремесла/орнаменти).

Здобуті дані засвідчують: у роботах, виконаних під час свят, знанняві показники вищі ($\approx 56\text{--}57\%$, «задовільний»), на спеціально організованих заняттях — помірні ($\approx 52\%$, «задовільний»), у самостійній творчості — низькі ($\approx 32\%$, «низький»), інтегрально — близько 45% («низький»).

Отже, узагальнення даних за першим критерієм засвідчило переважно задовільний рівень (інтегрально $\approx 55\%$): вище там, де є наочна/предметна опора і формат бесід ($\approx 65\text{--}73\%$), і нижче у спонтанній творчості ($\approx 32\%$, інтегрально за роботами $\approx 45\%$). Означене свідчить про фрагментарність сформованості знань за першим критерієм і залежність від організації діяльності. Здобуті показники за першим критерієм відображають когнітивну сферу й не є тотожними національній вихованості; її повна характеристика потребує врахування емоційно-ціннісного та діяльнісного складників.

Критерій: емоційно-ціннісне ставлення. За цим критерієм аналізувалося, наскільки здобуті дітьми знання про українську народну культуру супроводжуються позитивними емоціями, інтересом і шанобливим ставленням.

Показниками виступали: вияв інтересу до предметів та явищ культури; прояв позитивних емоцій під час участі в народних святах, обрядах і іграх; відчуття гордості та демонстрація поваги до українських традицій і символів.

Для виявлення рівнів емоційно-ціннісного ставлення дітей до української народної культури було проведено *анкетування педагогічних працівників*. Анкета містила запитання, що стосувалися регулярності та характеру проявів інтересу дітей до народних традицій і символів, їхніх емоційних реакцій під час свят і народних ігор, а також проявів гордості чи шанобливого ставлення до української культури (див. Додаток 3). Зокрема, ставилися запитання такого типу: «Чи виявляє дитина інтерес до предметів і явищ української культури (іграшок, символів, свят)?», «Як часто дитина проявляє позитивні емоції (радість, зацікавлення, піднесення) під час участі у святах, обрядах, народних іграх?», «Чи можна сказати, що дитина демонструє гордість або шанобливе ставлення до українських символів, обрядів, пісень, вбрання?» Відповіді кодувалися за трьохбальною шкалою (0–2). Узагальнені результати подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Узагальнені результати анкетування педагогічних працівників щодо емоційно-ціннісного ставлення дітей до української народної культури (за другим критерієм; середні групові бали)

№	Посада	П1	П2	П3	Разом балів	Відсоток	Рівень
1	Вихователь 1	2	2	2	6	100 %	високий
2	Вихователь 2	1	2	1	4	66,7 %	задовільний
3	Вихователь 3	1	1	1	3	50 %	задовільний
4	Вихователь 4	0	1	0	1	16,7 %	низький
5	Логопед	1	0	1	2	33,3 %	низький

Продовження таблиці 2.5

№	Посада	П1	П2	П3	Разом балів	Відсоток	Рівень
6	Вихователь-методист	2	2	1	5	83,3 %	високий
	Узагальнено	1,2	1,3	1,0	21 / 36	58,3 %	задовільний

Умовні позначення показників: П1 — інтерес; П2 — емоції; П3 — гордість/шанобливість.

Узагальнені відповіді педагогічних працівників свідчать, що рівень емоційно-ціннісного ставлення дітей до української народної культури загалом є задовільним (58,3%). Поряд із проявами високого рівня простежуються й випадки низького, що вказує на нестійкість емоційних реакцій та потребу в додаткових педагогічних впливах. Це підтверджує необхідність створення додаткових педагогічних умов для поглиблення й стабілізації позитивного ставлення дітей до елементів народної культури

Цілеспрямовані спостереження. Здійснювалося спостереження (включене та невключене) у трьох типових ситуаціях: спеціально організовані заняття; підготовка та участь у святах; прогулянки та вільні ігри. Емоційні прояви дітей вивчалися під час спеціально організованих занять згідно робочого плану ЗДО, Методикою вивчення емоційного ставлення до народної культури (Додаток 2), із використанням Діагностувальної картки «Знайомство з Україною» (Додаток 4). Такі спостереження дозволили простежити факт наявності чи відсутності емоційних проявів, ступінь зацікавленості, з якою діти включались у народні ігри та свята, а також рівень щирості в демонструванні гордості за національні символи. Оцінювання велося за трьохбальною шкалою. Узагальнені результати проведених спостереження подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Узагальнені результати спостереження щодо емоційно-ціннісного ставлення дітей до української народної культури (за другим критерієм; середні групові бали)

№	Умови спостереження	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	Прогулянки та вільні ігри	0,9	0,8	0,7	2,4	40,0 %	низький
2	Підготовка та участь у святах	1,8	1,7	1,5	5,0	83,3 %	високий
3	Спеціально організовані заняття	1,3	1,2	1,0	3,5	58,3 %	задовільний
	Узагальнено (середнє)	1,3	1,2	1,1	3,6	60,6 %	задовільний

Умовні позначення показників: П1 — інтерес до предметів та явищ української народної культури; П2 — позитивні емоції під час участі у святах, обрядах та іграх; П3 — гордість і шанобливе ставлення до українських традицій та символів.

Узагальнені результати спостереження показують, що емоційно-ціннісне ставлення дітей найвиразніше проявляється під час святково-обрядових дій (83,3% — високий рівень), тоді як у вільній грі та на прогулянках воно майже не виявляється (40% — низький рівень). У структурованих умовах занять спостерігається задовільний рівень (58,3%), що свідчить про залежність емоційних проявів від організованої педагогом ситуації та потребу у створенні можливостей для їхнього спонтанного прояву.

Індивідуальні тематичні бесіди з дітьми були спрямовані на виявлення емоційних реакцій, особистого ставлення та почуття гордості за українську культуру. У процесі проведення бесід використовувалися питувальники (Додатки 1, 2), Діагностувальна картка «Знайомство з Україною» (Додаток 4).

Запитання стосувалися переживань і власних думок дітей, наприклад: «Що ти відчуваєш, коли ми співаємо народні пісні чи граємо у народні ігри?», «Який символ тобі найбільше подобається? Чому?», «Чим ти пишаєшся, коли розповідаєш про Україну?» Бесіди проводились у трьох форматах: з опорою на ілюстрації; з предметами; без наочності (вільна розповідь дитини). Оцінювання здійснювалося за трьохбальною шкалою. Узагальнені результати бесід подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Узагальнені результати індивідуальних тематичних бесід щодо емоційно-ціннісного ставлення дітей (за другим критерієм; середні групові бали)

№	Формат бесіди	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	З опорою на ілюстрації	1,4	1,2	1,1	3,7	61,7 %	задовільний
2	З предметами	1,6	1,3	1,2	4,1	68,3 %	задовільний
3	Без наочності (вільна розповідь)	0,9	0,7	0,6	2,2	36,7 %	низький
	Узагальнено (середнє)	1,3	1,1	1,0	3,3	55,6 %	задовільний

Умовні позначення показників: П1 — інтерес до предметів та явищ української народної культури; П2 — позитивні емоції під час участі у святах, обрядах і іграх; П3 — гордість і шанобливе ставлення до українських традицій та символів.

Здобуті результати індивідуальних бесід засвідчують, що більшість дітей демонстрували задовільний рівень емоційного ставлення, який найкраще проявлявся у випадках використання наочних матеріалів. Натомість у вільних розповідях без підказок переважав низький рівень, що свідчить про залежність емоційних проявів від педагогічного стимулювання.

Метод аналізу дитячої творчості має особливе значення для дослідження, оскільки саме в самостійних художніх роботах (малюнках, аплікаціях, виробках) найповніше проявляється емоційне ставлення дітей до народної культури, що дозволяло простежити, наскільки інтерес і позитивні переживання знаходять відображення у виборі тем, у символічних деталях, у використанні українських орнаментів і образів. В окремих випадках додаткову цінність становили короткі коментарі самих дітей до власних робіт, які підтверджували їхнє емоційне ставлення. Врахування коментарів дітей до власної роботи дозволило уникнути «домислювання» дослідником.

Проаналізовано 240 робіт: 70 — під час свят, 70 — на спеціально організованих заняттях з малювання, 100 — у вільний час. Для кожної роботи фіксували:

- наявність/глибину народознавчого змісту,
- емоційно-образну виразність (добір кольорів, яскравість, масштаб ключових деталей, динаміка/композиція),
- ознаки гордості/шанобливості (точність відтворення символів, бережливе ставлення, словесні маркери).

Узагальнені результати аналізу продуктів творчості дітей старшого дошкільного віку подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Узагальнені результати аналізу продуктів творчості дітей щодо емоційно-ціннісного ставлення (за другим критерієм; середні групові бали)

№	Умови виконання робіт	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	Роботи, виконані під час свят	1,6	1,5	1,3	4,4	73,3 %	задовільний

Продовження таблиці 2.8

№	Умови виконання робіт	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
2	Роботи на спеціально організ. заняттях	1,3	1,2	1,0	3,5	58,3 %	задовільний
3	Самостійна творчість у вільний час	0,8	0,7	0,6	2,1	35,0 %	низький
	Узагальнено (середнє)	1,2	1,1	1,0	3,3	55,5 %	задовільний

Умовні позначення показників: П1 — інтерес до теми, вибір українських символів та сюжетів; П2 — емоційно-образна виразність (колір, яскравість, виразність композиції); П3 — гордість і шанобливе ставлення до українських традицій та символів (точність, акуратність, словесні коментарі).

Здобуті результати свідчать, що найвище емоційне залучення проявлялося у роботах, створених у рамках святково-обрядових заходів (73,3% — задовільний рівень). На заняттях рівень був помірним (58,3% — задовільний), тоді як у самостійній творчості у вільний час він залишався низьким (35%).

Узагальнюючи результати за другим критерієм, можна дійти висновку, що рівень емоційно-ціннісного ставлення дітей до української народної культури загалом є задовільним. Найвище емоційне залучення виявлялося у святково-обрядових діях та під час організованих занять, тоді як у вільній діяльності воно залишалося низьким. Це підтверджує залежність емоційних проявів від педагогічної підтримки та потребу у створенні умов для їх спонтанного вияву.

Критерій 3. Емоційно-діяльнісний

За цим критерієм аналізувалося, наскільки знання й емоційне ставлення дітей до української народної культури переходять у практичну діяльність.

Показниками виступали: участь у відтворенні елементів культури, ініціювання творчих робіт на народознавчу тематику, використання народознавчих знань у вільній грі та спілкуванні. Емоційно-діяльнісний критерій є завершальним складником інтегральної оцінки національного виховання, оскільки демонструє перехід від обізнаності та емоційного ставлення до активної дії.

Анкетування педагогічних працівників: задля оцінювання емоційно-діяльнісних проявів фіксувалося: участь дітей у відтворенні елементів культури в різних видах діяльності, ініціативу у створенні власних продуктів, а також самостійне використання народознавчих знань у вільній діяльності (за умовами: свято / заняття / вільна діяльність). Окремі запитання уточнюють частоту проявів («ніколи/рідко/часто») і характер підтримки («сам/з підказкою»). Оцінювання здійснювалося за трьохбальною шкалою. Узагальнені результати анкетування педагогічних працівників подано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Узагальнені результати анкетування педагогічних працівників щодо емоційно-діяльнісних проявів (за третім критерієм, середні групові бали)

№	Умови діяльності	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	Свята	1,6	1,3	1,2	4,1	68,3 %	задовільний
2	Спеціально організовані заняття	1,4	1,1	1,0	3,5	58,3 %	задовільний
3	Вільна діяльність (ігри, прогулянки тощо)	0,9	0,7	0,6	2,2	36,7 %	низький
	Узагальнено (середнє)	1,3	1,0	0,9	3,2	53,3 %	задовільний

Умовні позначення показників: П1 — участь у відтворенні елементів народної культури; П2 — ініціатива у створенні власних робіт/дій на

народознавчу тему; ПЗ — самостійне застосування народознавчих знань у вільній діяльності та повсякденному спілкуванні (без підказки).

За оцінками педагогів активність та ініціатива найвищі у форматі свят, помірні на заняттях і низькі у вільній діяльності; інтегрально показники перебувають на нижній межі задовільного рівня.

Спостереження. Було зафіксовано, як діти втілювали знання й позитивне ставлення до дії у трьох умовах: підготовка та участь у святах; спеціально організовані заняття; прогулянки та вільна гра. Використовували включене й невключене спостереження; сюжети та завдання добиралися за матеріалами розроблених занять і тематичних подій (казки, орнаменти, атрибутика), що забезпечувало одночасно предметну опору й простір для самостійної активності. Оцінювання велося за трьохбальною шкалою. Узагальнені результати проведених спостережень подано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Узагальнені результати спостереження щодо емоційно-діяльнісних проявів
(за третім критерієм, середні групові бали)

№	Умови спостереження	П1	П2	П3	Разом	Відсоток	Рівень
1	Підготовка та участь у святах	1,6	1,2	1,1	3,9	65,0 %	задовільний
2	Спеціально організовані заняття	1,4	1,0	0,9	3,3	55,0 %	задовільний
3	Прогулянки та вільні ігри	0,8	0,6	0,5	1,9	31,7 %	низький
	Узагальнено (середнє)	1,3	0,9	0,8	3,0	50,0 %	задовільний (нижня межа)

Умовні позначення показників: П1 — участь у відтворенні елементів народної культури; П2 — ініціатива у створенні власних робіт/дій на народознавчу тему; П3 — самостійне застосування народознавчих знань у вільній діяльності та повсякденному спілкуванні (без підказки).

Найвищі показники зафіксовано під час свят — 3,9 бала з 6 (65,0 %, «задовільний»); на спеціально організованих заняттях — 3,3 бала (55,0 %, «задовільний»); у прогулянках/вільній грі — 1,9 бала (31,7 %, «низький»). Інтегрально за трьома умовами — 3,0 бала (50,0 %), що відповідає нижній межі «задовільного» рівня.

Індивідуальні тематичні бесіди проводилися для виявлення, наскільки знання й емоційне ставлення дітей до української народної культури реалізуються у власній діяльності. Запитання були спрямовані не лише на перевірку фактологічних знань, а й на з'ясування практичних проявів активності. Приклади запитань: «В які українські ігри ти сам пропонуєш грати?», «Які малюнки чи вироби тобі подобається робити найбільше?», «Чи використовуєш українські символи у своїх іграх чи малюнках?» Під час бесід дітям пропонували ілюстрації, предмети (рушник, глиняна іграшка, вишиванка), а також ситуації без наочності, щоб простежити різницю між підтриманою і самостійною активністю. Оцінювання велось за трьохбальною шкалою. Узагальнені результати бесід подано в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Узагальнені результати індивідуальних тематичних бесід щодо емоційно-діяльнісних проявів (за третім критерієм, середні групові бали)

№ п/п	Формат бесіди	П1	П2	П3	Разом (макс. 6)	Відсоток	Рівень
1	З опорою на ілюстрації	1,4	1,1	1,0	3,5	58,3 %	задовільний
2	З предметами-репліками	1,6	1,3	1,1	4,0	66,7 %	задовільний
3	Без наочності (вільна розповідь)	0,8	0,6	0,5	1,9	31,7 %	низький
	Узагальнено (середнє)	1,3	1,0	0,9	3,1	52,2 %	задовільний

Умовні позначення показників: П1 — участь у відтворенні елементів народної культури; П2 — ініціатива у створенні власних робіт/дій на народознавчу тему; П3 — самостійне застосування народознавчих знань у вільній діяльності та повсякденному спілкуванні (без підказки).

Здобуті результати свідчать, що діти демонстрували переважно задовільний рівень емоційно-діяльнісних проявів ($\approx 52\%$). Найкраще вони виявлялись у бесідах із використанням предметів чи ілюстрацій (58–67%), тоді як у вільних розповідях без наочності показники знижувалися до низького рівня (31,7%). Це засвідчує залежність активності дітей від педагогічної підтримки та наочних стимулів, а також недостатню сформованість спонтанних проявів практичної діяльності, пов'язаних з елементами народної культури.

Аналіз продуктів творчості дітей старшого дошкільного віку проводився з метою виявлення, наскільки самостійно діти ініціюють використання

народознавчих мотивів у власній творчості та чи проявляють активність у перенесенні знань у художні образи. Впродовж двох місяців було проаналізовано 240 робіт (малюнки, аплікації, вироби), які створювались у різних умовах: під час свят, на спеціально організованих заняттях та у вільній творчій діяльності. Оцінювалося, чи дитина обирає українську тематику без підказки, чи використовує елементи символіки, орнаментів і традицій, а також наскільки завершеною та самостійною є робота. Оцінювання здійснювалося за трьохбальною шкалою (0–2). Узагальнені результати аналізу продуктів творчості дітей старшого дошкільного віку подано в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Узагальнені результати аналізу продуктів творчості дітей щодо емоційно-діяльнісних проявів (за третім критерієм, середні групові бали)

№	Умови виконання робіт	К-ть робіт (n)	П1	П2	П3	Разом (макс. 6)	Відсоток	Рівень
1	Роботи, виконані під час свят	70	1,5	1,2	1,1	3,8	63,3 %	задовільний
2	Роботи на спеціально організованих заняттях	70	1,2	1,0	0,9	3,1	51,7 %	задовільний
3	Самостійна творчість у вільний час	100	0,7	0,6	0,5	1,8	30,0 %	низький
	Узагальнено (зважене середнє)	240	1,1	0,9	0,8	2,9	48,3 %	низький

Умовні позначення показників: П1 — участь у відтворенні елементів народної культури; П2 — ініціатива у створенні власних робіт/дій на народознавчу тему; П3 — самостійне застосування народознавчих знань у вільній діяльності та повсякденному спілкуванні (без підказки).

Здобуті дані показують, що найвищі результати спостерігаються у роботах, створених у межах святкових заходів (63,3 %, задовільний рівень). На заняттях показники залишаються помірними (≈ 52 %), тоді як у самостійній творчості рівень активності низький (30 %). Узагальнено інтегральний показник становить 48,3 %, що відповідає низькому рівню.

Узагальнення результатів за емоційно-діяльнісним критерієм засвідчило, що рівень активності дітей у застосуванні народознавчих знань перебуває на нижній межі задовільного (≈ 50 – 55 %). Практичні прояви найбільш виразні під час свят та занять, проте у вільній діяльності залишаються низькими. Це вказує на потребу створення умов для підвищення рівня національної вихованості дітей засобами народознавства.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили неоднорідність і фрагментарність національної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами українського народознавства. За народознавчознаннєвим критерієм діти продемонстрували часткову обізнаність, яка більш виразно проявлялась у випадках використання наочної опори (≈ 65 – 73 %), тоді як у самостійній діяльності рівень був значно нижчим (≈ 32 – 45 %). Емоційно-ціннісне ставлення до народної культури переважно виявлялося під час святково-обрядових заходів (≈ 83 %), тоді як у вільних іграх та повсякденній діяльності воно залишалося нестійким і обмеженим (≈ 40 %). За емоційно-діяльнісним критерієм зафіксовано нижню межу задовільного рівня (≈ 50 – 55 %): діти більш активно брали участь у відтворенні народних елементів під час свят і занять, натомість рідко проявляли ініціативу у вільній творчості чи грі.

Узагальнено можна констатувати, що рівень національної вихованості дітей у цілому є задовільним, але характеризується значною залежністю від організованих педагогом умов та обмеженістю спонтанних проявів. Це визначає необхідність створення спеціальних педагогічних умов для підвищення рівня вихованості засобами народознавства, розвитку стійкого інтересу до національної культури та формування самостійної активності дітей.

2.2. Дослідно-експериментальна робота з національного виховання дітей засобами українського народознавства

Формувальний етап експериментального дослідження був спрямований на підвищення рівня національної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства, для цього було використано авторський комплекс занять. Комплекс укладено з урахуванням науково-практичних підходів [21; 27; 37; 51; 62], здатних забезпечити засвоєння народознавчого матеріалу та його емоційне переживання та практичне застосування.

Зважаючи на сучасні освітні орієнтири, особливого значення набувають інтегровані форми роботи з дітьми, серед іншого – поєднання народознавчих засобів та арт-педагогічних технологій. Вибір цих технологій як педагогічного засобу ґрунтується на їх здатності поєднувати пізнавальний і діяльнісний компоненти, викликати позитивні емоції, сприяти розвитку особистості [27; 37; 51]. З усіх можливостей арт-педагогіки було застосовано: малювання, аплікація, театралізація, казко- та ігротерапія. Ці прийоми належать до найбільш доступних у практиці ЗДО: вони не потребують спеціальної психотерапевтичної підготовки чи значних матеріальних ресурсів, легко інтегруються у програмний зміст ЗДО і відповідають програмним вимогам. Їх використання підтверджується сучасними програмами («Дитина», «Українське дошкілля», «Соняшник»), де наголошено на застосуванні казок, національних образів, театралізованих і художніх форм. Вітчизняні дослідження [59; 78] та зарубіжний досвід [86] засвідчують

ефективність поєднання народознавства й мистецьких технологій для формування інтересу до культури та розвитку емоційного інтелекту.

Заняття інтегровано у загальний план освітньої роботи ЗДО та погоджено із виховательською-методистом. Тематика органічно увійшла у щотижневу діяльність: частина проводилася під час осінніх і зимових свят, інші — напередодні Великодня та в межах тематичних тижнів, присвячених народним традиціям і культурній спадщині. Це забезпечило узгодженість із поточними завданнями ЗДО та уникнення штучної ізоляції експериментального матеріалу.

Педагогічна робота будувалася відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (ред. 2021 р.), зокрема, розділів «Дитина в соціумі» та «Дитина у світі мистецтва», — заняття спрямовувались на формування ціннісного ставлення до українських традицій, на пізнавання народної культури через образотворчу діяльність. Зміст занять також узгоджено з вимогами чинних програм розвитку дітей дошкільного віку [2, 188-192, 211; 19, с. 150-152, 173-174, 223-224, 251, 303-304, 324; 29, 113-116, 128-132].

На формувальному етапі брали участь 24 дитини. Було проведено блок з **7 занять**, що інтегрували в собі зміст українського народознавства з художньо-творчими арт-педагогічними технологіями, переважно — малювання.

Під час розроблення занять ураховувалося: вікова відповідність змісту та методів; поєднання пізнавального і емоційно-ціннісного компонентів; залучення дітей до активного переживання матеріалу; розвиток творчих здібностей через візуалізацію народознавчих уявлень.

Розроблені матеріали було створено з урахуванням ключових вимог до ефективного засвоєння народознавчого матеріалу дітьми дошкільного віку [27; 37; 53], а саме:

- Доступність і наочність — використання казок, ілюстрацій, народних орнаментів, атрибутів народного побуту.

- Інтеграція мистецьких технік — залучення до процесу малювання, аплікації, ілюстрацій до казок.
- Емоційна залученість — акцент на емоціях дітей, створення позитивного досвіду спілкування з народною культурою.
- Індивідуальний підхід — врахування особливостей розвитку, мовленнєвих можливостей, рівня знань кожної дитини.
- Ігрова форма подання матеріалу — завдання подано засобами гри, що полегшувало сприйняття змісту.

В основу кожного заняття було покладено ідею емоційного залучення дитини через власну творчість, що сприяє пізнавальному розвитку та формуванню ціннісного ставлення до національної спадщини [27; 40; 72].

Серія складається із семи занять. Змістовно кожне заняття відповідало певній тематиці, яка знайомила дітей із ключовими складниками народної культури: українська народна казка, традиційні орнаменти та візерунки, державна символіка, національні свята. Заняття побудовані за поетапним підходом. Перше заняття теми знайомило дітей з її ключовими елементами, давало змогу м'яко виявити їхній попередній досвід. Друге заняття — перевірка та закріплення засвоєного матеріалу; це етап, під час якого діти пригадували вивчене, відтворювали найяскравіші образи. Кожне заняття супроводжувало використанням арт-педагогічних технологій. Між першим та другим заняттям одного тематичного блоку проміжок не менш тижня.

Сьоме заняття було підсумковим і складалось із двох ігрових блоків, розрахованих на проведення упродовж усього дня: узагальнювало матеріал та створювало основу для аналізу ефективності реалізованого комплексу.

Тематика занять була обрана з урахуванням як педагогічної доцільності, так і емоційної привабливості для дітей старшого дошкільного віку, а також із оперттям на наявні освітні програми [21; 51; 62].

Тематичні заняття із українськими казками

Два взаємопов'язані заняття присвячені українським народним казкам як елементу культурної спадщини. Перше заняття зосереджене на слуханні та інсценізації казки, друге — на образотворчому відтворенні її змісту. Поєднання казкотерапії, театралізації та ізотерапії дало можливість дітям глибше зануритись у сюжет та закріпити національні образи на рівні емоційної пам'яті.

Заняття 1. Метою заняття було формування у дітей зацікавленості до народної казки як складника української культурної спадщини, розвиток навичок слухання, розуміння змісту й емоційного реагування на сюжет.

Діти слухали українську народну казку «Котик і Півник» [9], обговорювали сюжет і героїв, визначали головну думку. Потім разом із вихователем розігрували казку за ролями, із використанням простих елементів костюмів і звуків. Ролі адаптувалися під можливості дітей: короткі репліки, міміка, жести. Наприкінці діти ділилися враженнями.

Педагогічні акценти першого заняття:

- Дітям із мовленнєвими порушеннями варто дати ролі з короткими репліками або залучити до «фонового озвучення»;
- Під час театралізації важливо підтримувати емоційність, навіть якщо дитина мовчить — вона може грати рухами;
- Інтеграція моральних понять (доброта, вірність, хитрість) у бесіду.

Заняття 2. Мета заняття — поглибити знання про українських народних героїв, розвивати образне мислення, уяву та здатність до емоційного самовираження у художній діяльності. Діти пригадували казку, описували героїв та малювали улюблені епізоди. Обговорення робіт стимулювало мовлення та заохочувало до власних інтерпретацій. Завершенням стала міні-виставка з дитячими коментарями.

Педагогічні акценти другого заняття:

- Для дітей з логопедичними труднощами важливо підтримувати комунікацію малюнком.

- Заохочення індивідуальної інтерпретації — навіть якщо зображення не схоже на зразок.

- Висловлювання дитини щодо власної роботи — сприяють розвитку мовлення та дозволяють педагогові оцінити рівень засвоєння народознавчого матеріалу.

Тематичні заняття з українськими орнаментами та візерунками

Орнаменти є важливими носіями українських традицій, а їх творче відтворення допомагає дітям глибше розуміти культурну спадщину та відчувати свою етнічну належність. Малювання орнаментів, як елемент арт-педагогічних технологій, підвищує емоційне залучення і закріплює позитивний образ рідної культури. Робота з ними дала змогу дітям не лише ознайомитись із символікою, а й візуально та моторно «пережити» їх у творчій діяльності, що посилює пізнавальну цінність.

Заняття 3. Мета: ознайомити дітей з основними видами українських орнаментів, розвивати композиційне мислення, дрібну моторику та естетичне сприймання.

На занятті демонструвалися відеоряд й фотозразкі традиційних орнаментів: спочатку окремі елементи, а потім — їх використання на рушниках, вишиванках, кераміці, оздобленні хат [10]. Пояснювалися відмінності між орнаментами різних регіонів, значення символів (квіти, птахи, ягоди, сонце, вода).

Далі діти обговорювали побачене та створювали власний орнамент у вигляді декоративної смуги або рамки, використовуючи шаблони чи вільний малюнок, залежно від індивідуальних уподобань. Робота супроводжувалася коментарями вихователя, які підкреслювали унікальність дитячих рішень.

Педагогічні акценти:

- Діти можуть довільно комбінувати кольори — важлива свобода вибору.
- Спроба створити симетрію заохочується, але не нав'язується.
- Педагог підтримує емоційність процесу через позитивні коментарі («Які цікаві ягоди!», «Ці хрестики дуже охайні!»).

Заняття 4. Мета заняття — закріпити засвоєний матеріал про орнаменти та оцінити його запам'ятовування через творчу діяльність.

Заняття починалося з розповіді вихователя про особливості українських орнаментів, їхні кольори. Діти аналізували зразки, а потім створювали власний орнамент «для рушника моєї родини». Заняття завершувалося презентацією робіт, під час якої діти ділилися, що саме вони хотіли показати у своєму візерунку.

Педагогічні акценти:

- Діти не отримують жодного «правильного зразка» — важливо зберегти свободу образу.

- Особлива увага до дітей, які тяжіють до абстрактного малювання — їх потрібно м'яко підштовхувати до символіки (наприклад: «Ці кружечки — як калинки!»).

- Похвала та підтримка важливіші за точність виконання — акцент на емоційний ефект і самовираження.

Тематичні заняття - українські свята

Робота з темою українських свят (Різдво, Великдень, День Незалежності) формувала у дітей старшого дошкільного віку початкові уявлення про культурну спадщину, державні символи та національну належність. Ознайомлення з елементами свят — обрядами, символами, традиційними атрибутами — відбувалося через образотворчу діяльність, поєднуючи пізнавальний і емоційно-ціннісний компоненти. Використовувалися прості, близькі дітям образи (небо,

поле, пшениця, прапор), що легко запам'ятовуються та викликають позитивні емоції, що відповідає сучасним арт-педагогічним підходам.

Заняття 5. Мета: ознайомити дітей з національними святами України, закріпити знання про їх основні атрибути, формувати емоційно-ціннісне ставлення та вміння візуально передавати образи, пов'язані з Батьківщиною.

Діти знайомилися зі святами через демонстрацію зображень та короткі розповіді, переглядали підготовлений відеоряд, обговорювали характерні елементи святкового оформлення, які дітям легко запам'ятати та які притаманні саме українському святкуванню. Після цього кожна дитина малювала те, що у неї асоціюється з одним або кількома святами.

Педагогічні акценти:

- Використання коротких, яскравих пояснень без перевантаження інформацією.

- Підтримка дітей у малюванні навіть спрощених образів, акцент на емоційному змісті.

Заняття 6. Мета - закріпити знання дітей про Різдво, Великдень і День Незалежності України, сприяти формуванню образного мислення через художню діяльність, розвивати пам'ять, уяву, зв'язне мовлення, дрібну моторику, формувати патріотичні почуття, інтерес до національних свят.

Під час заняття діти розглядали зображення, дивилися відео ряд [11], слухали національні святкові пісні, обговорювали символіку, після чого створювали ілюстрації.

Педагогічні акценти:

- У центрі уваги — емоційний зв'язок зі святом, а не точність зображення.

- Активне використання символів як засобу комунікації.

Заняття 7. Підсумкове заняття "Я — українець!"

Підсумкове інтегроване заняття було спрямоване на узагальнення знань про українські народні казки, орнаменти, державні та народні свята, отриманих протягом усієї програми. Воно поєднувало елементи казкотерапії, ігротерапії та театралізації, що дозволило закріпити матеріал у позитивно-емоційній атмосфері та сформувати в дітей відчуття причетності до національної культури

Заняття проводилося у два ігрові блоки, розділені за часом на першу (ранкову) та другу (післяобідню) частини.

Частина 1. «Подорож до України Казкової»

Метою було актуалізувати знання дітей про українські народні казки, розвивати мовлення, пам'ять та увагу через ігрові вправи та міні-театралізацію. На початку коротке нагадування дітям сюжетів найбільш відомих казок, створюючи контекст для подальших завдань. Упродовж ігрової частини діти впізнавали казку за предметом, розташовували героїв у відповідному середовищі, а також відтворювали короткі репліки персонажів із використанням міміки та жестів. Завершувалося заняття спільним обговоренням і врученими символічними нагородами за активність.

Частина 2. «Маленькі митці України»

Метою було закріпити знання про українські орнаменти, державні та народні символи, а також свята — Великдень, Різдво та День Незалежності України — через ігрову та художню діяльність. Діти відгадували, де можна зустріти певний візерунок (калина — на рушнику, хрестик — на вишиванці, пташка — у розписі), групували символи за святами (писанка й кошик — Великдень, прапор і тризуб — День Незалежності, зірка й ялинка — Різдво). Завершенням стало колективне обговорення того, які символи сподобалися найбільше, та вручення відзнак «Український художник», «Майстер орнаменту» й «Знавчик свят».

Педагогічні акценти всього заняття:

– Для дітей із мовленнєвими труднощами використовувалися ролі з мінімумом реплік, невербальні дії або зображення символів замість акцента на вербалізації.

– Головним було створення емоційного зв'язку з образом, навіть якщо відсутній повноцінний вербальний діалог чи точність відтворення.

– Ігровий формат знімав напруження, сприяв закріпленню знань та підтримував індивідуальну чи парну участь сором'язливих дітей.

Очікувані результати всього заняття:

- Діти з легкістю пригадують ключові символи, казки, візерунки.
- Демонструють усвідомлене ставлення до українських традицій.
- Отримують позитивний досвід колективної творчості та національної приналежності.

Формування національної самосвідомості та ціннісного ставлення до української культури в дітей старшого дошкільного віку здійснювалося комплексом занять на основі народознавчого матеріалу засобами арт-педагогіки. Тематичні ігри, знайомство з казками, орнаментами, символами й святами розширили знання та сформували емоційний зв'язок із традиціями. Творчі завдання й ігрові методи сприяли активному залученню дітей, розвитку мовлення, мислення та уяви.

Завершальне інтегроване заняття й повторне опитування діагностувальною карткою «Знайомство з Україною» створили підґрунтя для аналізу ефективності проведеної роботи.

2.3. Порівняльний аналіз рівнів сформованості національної вихованості у дітей старшого дошкільного віку

Після завершення формувального етапу експериментального дослідження було проведено повторну діагностику рівня національної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами українського народознавства засобами арт-

педагогіки. Дослідження здійснювалося за тими самими критеріями, показниками й методами (анкетування вихователів, спостереження, бесіди, аналіз дитячих робіт), що й на констатувальному етапі. Це дозволило здобути об'єктивні дані для порівняння та визначення ефективності запропонованого комплексу занять. Результати подано у вигляді таблиць, які відображають рівні сформованості національної вихованості за кожним критерієм та його показниками.

Порівняльні рівні сформованості національної вихованості засобами народознавства дітей старшого дошкільного віку за народознавчо-знаннявим критерієм на констатувальному та формуальному етапах подано в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Порівняльні рівні сформованості національної вихованості засобами народознавства дітей старшого дошкільного віку за народознавчо-знаннявим критерієм

Рівні	Показники						Узагальнений	
	П1		П2		П3		показник	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
Високий	18,0	28,0	16,0	25,0	15,0	24,0	16,3	25,7
Задовільний	35,0	44,0	33,0	42,0	32,0	41,0	33,3	42,3
Низький	47,0	28,0	51,0	33,0	53,0	35,0	50,3	32,0

Умовні позначення:

КЕ – констатувальний етап експерименту.

ФЕ – формувальний етап експерименту.

П1 — обізнаність у сфері народної культури;

П2 — знання народних свят, звичаїв та обрядів;

П3 — знання народних символів, казок, іграшок, національних страв.

Представлені в таблиці 2.13 кількісні результати засвідчують, що за народознавчо-знаннєвим критерієм відбулося зростання кількості вихованців із високим рівнем — із 16,3 % до 25,7 % та зменшення показників низького рівня — із 50,3 % до 32,0 %. Зміни простежуються за всіма трьома показниками. Це свідчить про підвищення пізнавального складника національної вихованості дітей у результаті проведеного формувального етапу.

Порівняльні рівні сформованості національної вихованості засобами народознавства дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному та формувальному етапах подано в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Порівняльні рівні сформованості національної вихованості засобами народознавства дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм

Рівні	Показники						Узагальнений	
	П1		П2		П3		показник	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
Високий	17,0	27,0	18,0	30,0	16,0	25,0	17,0	28,3
Задовільний	34,0	43,0	35,0	42,0	32,0	41,0	33,7	42,0
Низький	49,0	30,0	47,0	28,0	52,0	31,0	49,3	29,7

Умовні позначення:

КЕ – констатувальний етап експерименту.

ФЕ – формувальний етап експерименту.

П1 — інтерес до предметів і явищ народної культури;

П2 — позитивні емоції під час участі у святах, обрядах, народних іграх;

П3 — ціннісне ставлення до українських традицій.

Як засвідчують подані в таблиці 2.14 кількісні дані за емоційно-ціннісним критерієм, більшість дітей перебувають на задовільному рівні: 33,7 % на констатувальному та 42,0 % на формувальному етапах. Водночас простежується зростання кількості вихованців із високим рівнем — із 17,0 % до 28,3 % та зменшення показників низького рівня — із 49,3 % до 29,7 %. Зміни охоплюють усі три показники. Це свідчить про підсилення емоційного складника національної вихованості дітей у результаті проведеного формувального етапу.

Порівняльні рівні сформованості національної вихованості засобами народознавства дітей старшого дошкільного віку за емоційно-діяльнісним критерієм на констатувальному та формувальному етапах подано в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Порівняльні рівні сформованості національної вихованості засобами народознавства дітей старшого дошкільного віку за емоційно-діяльнісним критерієм

Рівні	Показники						Узагальнений	
	П1		П2		П3		показник	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
Високий	14,0	25,0	13,0	23,0	12,0	22,0	13,0	23,3
Задовільний	32,0	40,0	31,0	39,0	30,0	38,0	31,0	39,0
Низький	54,0	35,0	56,0	38,0	58,0	40,0	56,0	37,7

Умовні позначення:

КЕ – констатувальний етап експерименту.

ФЕ – формувальний етап експерименту.

П1 — участь у відтворенні елементів народної культури в різних видах діяльності;

П2 — ініціативність у створенні власних робіт/дій на народознавчу тему;

ПЗ — самостійне застосування народознавчих знань у вільній діяльності та повсякденному спілкуванні.

Дані таблиці 2.15 свідчать, що за емоційно-діяльнісним критерієм більшість дітей на формувальному етапі продемонстрували високий рівень — 39,0%. Водночас помітним є зниження кількості дітей із низьким рівнем — від 56,0 % до 37,7 %. Здобуті результати відображають активізацію дітей у відтворенні елементів народної культури, посилення їхньої ініціативності та більш часте самостійне використання набутих знань у різних видах діяльності.

Підсумкові узагальнені інтегральні результати дослідження рівнів сформованості національної вихованості за трьома критеріями представлено у графіку (рис. 2.1), де наочно видно зміни, що відбулися:

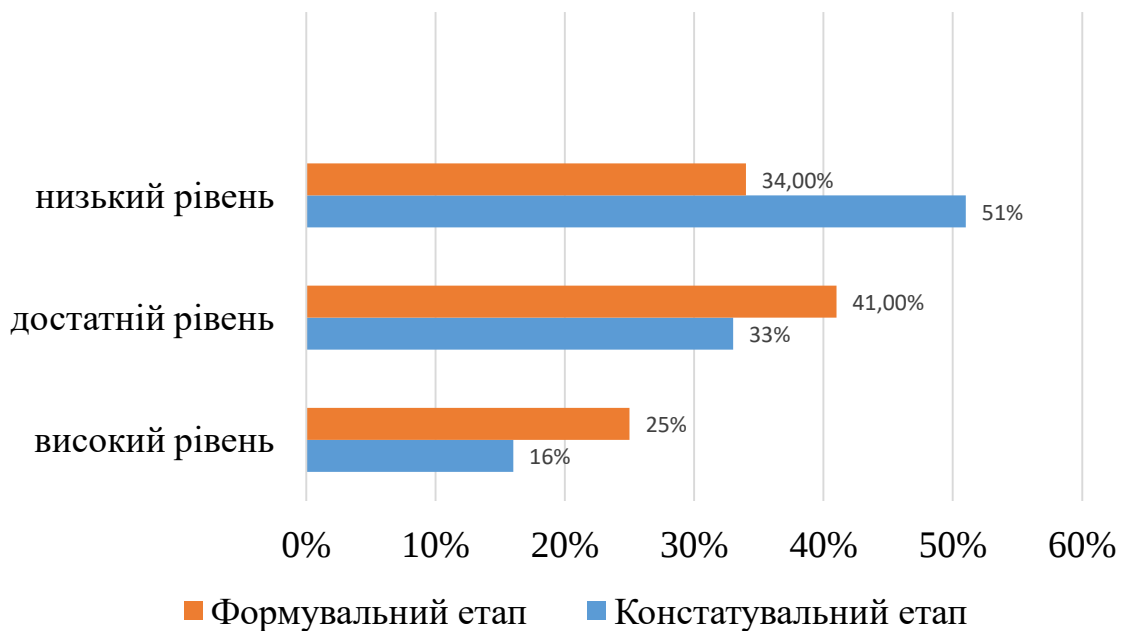

Рис. 2.1. Узагальнені підсумкові інтегральні результати дослідження рівнів формування національної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Отже, результати повторної діагностики та їх аналіз за народознавчо-знаннєвим, емоційно-ціннісним і емоційно-діяльнісним критеріями засвідчили позитивні зміни в рівнях національної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Здобуті дані підтвердили ефективність застосованого комплексу занять, що поєднував народознавчий матеріал та арт-педагогічні технології.

Висновки з розділу 2

Отже, для виявлення рівнів сформованості національної вихованості у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження було визначено такі критерії, як народознавчо-знаннєвий критерій (оцінював знання дітей щодо елементів народної культури); емоційно-ціннісне ставлення до української народної культури (характеризував зацікавлення дитини, ставлення до українських народних традицій, звичаїв, свят); емоційно-діяльнісний критерій (оцінював вміння дитини застосовувати набуті знання у власній діяльності (ігровій, образотворчій, мовленнєвій).

Для збирання даних застосовувалися анкетування педагогів, спостереження, індивідуальні бесіди з дітьми та аналіз продуктів дитячої творчості (малювання, аплікація). Як засвідчили результати констатувального етапу, знання дітей про українську народну культуру є фрагментарними, емоційно-ціннісне ставлення виявляється переважно у спеціально організованих формах діяльності, а самостійна активність та творче використання народознавчого матеріалу залишаються на низькому рівні. Загалом національна вихованість дітей на початковому етапі оцінено як задовільне, однак воно виявляє нестійкість та значну залежність від педагогічного стимулювання.

Виходячи з результатів констатувального етапу було сформовано мету формувального етапу: експериментально перевірити ефективність засобів народознавства у процесі національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторського комплексу занять, що інтегрував народознавчий зміст

із арт-педагогічними технологіями. Використання малювання, аплікації, театралізації, казкотерапії та ігротерапії забезпечило поєднання знаннєвого, емоційного та діяльнісного компонентів. Тематика занять охоплювала українські народні казки, орнаменти та візерунки, державні символи та традиційні свята. Такий підхід дозволив поєднати освітні завдання із творчою самореалізацією дітей, створив емоційно позитивне середовище, сприяв розвитку інтересу й почуття гордості за українську культуру.

Наприкінці дослідження проведено порівняльний аналіз рівнів сформованості національного виховання дітей після впровадження авторського комплексу занять на засадах народознавства із результатами констатувального етапу. Узагальнені показники підтвердили позитивну динаміку: частина дітей із високим рівнем зросла з 16 % до 25 %, показники достатнього рівня — із 33 % до 41 %, тоді як низький рівень зменшивсь із 51 % до 34 %.

Аналіз результатів підтвердив, що використання українського народознавства, як змістового підґрунтя, дало можливість збагатити знання дітей про культуру й традиції, сформувати позитивне емоційне ставлення до національних цінностей та активізувати творчу діяльність. Саме народознавчий зміст у поєднанні з арт-педагогічними технологіями став чинником підвищення рівнів за всіма критеріями.

ВИСНОВКИ

Отже, національне виховання є важливим складником дошкільної освіти, яке завжди було в центрі уваги педагогічної науки: ще К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський підкреслювали значення прилучення дитини до рідної культури. В сучасних дослідженнях його актуальність підкреслюють А. Богуш, Н. Гавриш, О. Білян, Калуська Л. В, Лісовець О. В. та інші. У сучасній українській освіті це питання знаходить відображення у Базовому компоненті дошкільної освіти та чинних програмах виховання та навчання дітей дошкільного віку. Також національне виховання є складником світових підходів до дошкільної освіти, знаходить відображення в освітніх програмах різних країн – UNESCO, «Children Are Citizens» у США.

Українське народознавство визначено як змістову основу національного виховання. Народознавчий матеріал створює природне середовище для формування гордості за свою країну, закладає основи патріотизму та позитивного ціннісного ставлення до культурної спадщини українського народу. Знайомство з народною культурою збагачує духовний світ дитини, сприяє розвитку емоційного інтелекту, моральних почуттів, соціальної адаптації у колективі. Дошкільний вік є сенситивним періодом, у якому активно формується емоційно-ціннісна сфера, саме в цей час діти найбільш відкриті до сприймання яскравих образів, символів та емоційно насичених вражень, що сприяє становленню їхньої національної самосвідомості.

Ефективність національного виховання засобами народознавства визначалося рівнями сформованості національної вихованості дітей старшого дошкільного віку, які оцінювалися за трьома визначеними критеріями та їх показниками: народознавчо-знаннявий критерій (оцінював: обізнаність у сфері української народної культури; знання українських народних свят, звичаїв та обрядів; знання народних символів, українських народних казок, іграшок,

національних страв); емоційно-ціннісне ставлення до української народної культури (відбувалося оцінювання за показниками: зацікавлення предметами та явищами української народної культури; позитивні емоції під час участі у святах, обрядах, народних іграх; виявлення гордості та шанобливого ставлення до українських традицій та символів); емоційно-діяльнісний критерій (показники: участь у відтворенні елементів народної культури; ініціатива у створюванні малюнків, аплікацій, виробів на народознавчу тематику; використання у вільній діяльності (ігри, прогулянки, спілкування) знань про народні символи, традиції та звичаї).

Експериментальне дослідження рівнів національної вихованості відбувалося як на планових й спеціально організованих заняттях, так і в повсякденній діяльності (гра, прогулянка, самостійна діяльність).

Як засвідчили результати констатувального етапу дослідження, у дітей старшого дошкільного віку є певні знання про народні символи, свята, традиції та українські казки, що свідчить про початкове знайомство з культурною спадщиною. Натомість знання є фрагментарними, емоційно-ціннісне ставлення проявляється переважно у спеціально організованих формах діяльності, а самостійна активність і використання народознавчого матеріалу у творчості та грі залишаються недостатньо сформованими. Такого висновку можна дійти, оскільки понад 80% дітей мають низький і задовільний рівні національної вихованості (49,3–56% — низький; 31–34% — задовільний), і лише 16–17% досягли високого рівня.

За результатами констатувального етапу експерименту було визначено мету формувального етапу: експериментально перевірити ефективність засобів народознавства у процесі національного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторського комплексу занять. Заняття вибудовувалися на народознавчій основі із застосуванням арт-педагогічних технологій як основного педагогічного засобу. Діти малювали орнаменти, ілюстрували казки, створювали

аплікації, брали участь у театралізованих діях. Такий формат сприяв комплексному розвитку: підвищував пізнавальну активність, стимулював емоційне включення, формував упевненість у власних творчих силах.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості національної вихованості дітей було здійснено за методикою, аналогічною з констатувальним етапом. Результати аналізу показали ефективність розробленого авторського комплексу занять у формуванні національної вихованості засобами народознавства: кількість дітей із високим рівнем знань та емоційного залучення зросла майже удвічі (у середньому з 16–18% до 25–39%), тоді як показники низького рівня суттєво зменшилися (з 50–56% до 32–38%). Діти з власної ініціативи відображали зображення символів до народних свят та народні візерунки у малюнках, демонстрували вміння пояснювати значення основних символів, ініціювали народні ігри, відтворювали зміст українських казок і впізнавали їхніх героїв. Ці результати свідчать про підвищення рівня сформованості національної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Отже, здобуті результати засвідчили, що застосування народознавчого змісту є ефективним засобом національного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Додаток 1.

**Питальник для визначення рівня
обізнаності дітей з українським народознавством**

Мета: виявити рівень знань дітей про елементи української народної культури: казки, символи, свята, обряди, національний одяг, тощо.

Форма проведення: індивідуальна бесіда в ігровій формі з використанням ілюстративного матеріалу (карток, атрибутів тощо).

Приблизні запитання (відкрита та напіввідкрита форма):

1. Які українські народні казки ти знаєш?
2. Як називається наша країна? Хто в ній живе?
3. Які ти знаєш українські свята?
4. Що таке вишиванка? Чи бачив/бачила її? Де?
5. Що, на твою думку, означає слово “рідна земля”?
6. Які страви готують на українські свята? (великодні, різдвяні)
7. Чи знаєш українські пісні або колядки?
8. Чи чув/чула про козака, ляльку-мотанку, рушник?

Оцінювання (за кількістю правильних/повних відповідей):

Високий рівень: дитина дає змістовні, самостійні відповіді, володіє термінами, розуміє зміст;

Задовільний рівень: відповіді частково точні, з підказками, не завжди глибокі;

Низький рівень: відповіді фрагментарні, дитина не орієнтується в темі або мовчить.

Додаток 2.

**Питальник для визначення вивчення
емоційного ставлення до народної культури**

Мета: виявити емоційне залучення дитини до теми народознавства: інтерес, емоційну виразність.

Форма проведення: спостереження та індивідуальна бесіда з елементами творчості (малювання, опис образу, фантазування).

Питання для бесіди:

1. Тобі подобаються українські казки/свята? Чому?
2. Коли ти слухаєш розповіді про традиції — що ти відчуваєш?
3. Чи хочеш сам щось зробити, коли дізнаєшся щось нове про українське?
4. Якщо б ти міг щось намалювати про свою Батьківщину — що б це було?
5. Як ти думаєш, хто такий українець/українка?
6. Хочеш грати в ігри, де розповідають про старі звичаї?

Додаткове завдання:

Намалюй картинку (чи зроби аплікацію), яка у тебе асоціюється зі святом або з Україною.

Критерії спостереження:

- Емоційне включення (інтонація, жести, міміка).
- Задоволення від творчої діяльності.
- Спонтанні висловлювання про культуру, родину, свята.
- Вираження національної ідентичності (“я – українець/українка”).

Рівні емоційної залученості:

Високий: дитина з ентузіазмом відповідає, ініціює творчість, демонструє гордість.

Задовільний: емоційно включається в обговорення, але без активної ініціативи.

Низький: байдужа реакція, відповіді монотонні або зводяться до “не знаю”.

Додаток 3.**Анкета для вихователів**

Тема: Національне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народознавства

Мета: Виявити особливості застосування вихователями народознавчого матеріалу та його вплив на формування національної вихованості дітей

Інструкція: Анкета є анонімною. Будь ласка, оберіть відповідь, яка найбільше відповідає вашій думці, або дайте власні пояснення. Відповіді будуть використані лише з науковою метою для узагальненого аналізу.

1. Ваш педагогічний стаж:

- ☐ До 5 років
- ☐ 5–10 років
- ☐ 11–20 років
- ☐ Понад 20 років

2. Як ви оцінюєте значення українського народознавства у виховній роботі з дітьми?

- ☐ Провідне
- ☐ Важливе поряд з іншими засобами
- ☐ Другорядне
- ☐ Важко відповісти

3. Чи використовуєте ви елементи народознавства у своїй роботі з дітьми?

- ☐ Так, систематично
- ☐ Іноді, залежно від теми занять
- ☐ Дуже рідко

☐ Не використовую

4. У яких формах роботи ви найчастіше звертаєтесь до народознавчого матеріалу? (можна обрати кілька варіантів)

☐ Заняття з мовлення та художньої літератури

☐ Музичні заняття

☐ Театралізована діяльність

☐ Ігри та прогулянки

☐ Художня творчість дітей

☐ Інше (вказіть): _____

5. Як діти зазвичай реагують на знайомство з народними традиціями, символами, обрядами?

☐ Виявляють стійкий інтерес і активність

☐ Інтерес проявляється час від часу

☐ Ставляться байдужо

☐ Важко відповісти

6. Чи спостерігали ви прояви гордості та шанобливого ставлення дітей до українських символів і традицій (наприклад, під час свят, ігор, занять)?

☐ Так, регулярно

☐ Іноді

☐ Дуже рідко

☐ Не спостерігав/ла

7. Чи використовують діти елементи народної культури у своїй самостійній діяльності (ігри, малюнки, аплікації, розповіді)?

- ☐ Так, часто й самостійно
- ☐ Лише після підказки дорослого
- ☐ Дуже рідко
- ☐ Не використовують

8. Які саме теми чи елементи народознавства ви найчастіше розкриваєте у роботі з дітьми? (відкрите запитання)

Ключ до обробки результатів анкети для вихователів:

Питання 2: 0 – другорядне, 1 – важливе, 2 – провідне.

Питання 3: 0 – не використовую, 1 – рідко/іноді, 2 – систематично.

Питання 4: 0 – 0–1 форма, 1 – 2–3 форми, 2 – 4 і більше.

Питання 5: 0 – дуже вузькі, 1 – середній обсяг, 2 – різноманітні теми.

Питання 6: 0 – байдужість, 1 – інтерес час від часу, 2 – стійкий інтерес.

Питання 7: 0 – не спостерігаю, 1 – рідко/іноді, 2 – регулярно.

Питання 8: 0 – не використовують, 1 – рідко/з підказкою, 2 – часто й самостійно.

Діагностична картка “Знайомство з Україною”

Мета:

Визначити рівень обізнаності дітей старшого дошкільного віку з елементами народознавства.

Форма проведення:

Картка-опитувальник із візуальними завданнями. Дитині пропонуються 6 запитань у вигляді серії малюнків. Кожне запитання має супровідну усну інструкцію від дорослого. Завдання виконуються індивідуально у формі гри або бесіди.

Структура картки:

1. **Завдання 1. "Знайди вишиванку".** Ілюстрація з кількома видами одягу.

Інструкція: «Поглянь на ці малюнки. Покажи, де зображена вишиванка»

2. **Завдання 2. "Українська хата".** Ілюстрація з різними будівлями (українська хата, сучасний дім, багатоповерхівка, замок).

Інструкція: «Покажи, де тут українська хата.»

3. Завдання 3. "Народна казка". Малюнки з різними персонажами (Котигорошко, Попелюшка, Аладін, Івасик-Телесик).

Інструкція: «Хто з них — герої української народної казки? Покажи.»

4. Завдання 4. "Символ України". Зображення (соняшник, орел, рушник, дерево).

Інструкція: «Покажи символ або символи України.»

5. **Завдання 5. "Українське свято".** Ілюстрації святкування (Різдво, Великдень, Хелловін, День Незалежності України).

Інструкція: «Яке з цих свят святкують в Україні? Покажи.»

6. **Завдання 6. "Національна страва".** Зображення страв (спагеті, піца, пиріг, вареники).

Інструкція: «Яку з цих страв їдять в Україні з давніх часів?»

Оцінювання:

Оцінка здійснюється за кількістю правильних відповідей:

- **5-6 правильних відповідей** — високий рівень;
- **3–4 відповідей** — задовільний рівень;
- **менше 3 відповідей** — низький рівень.

Додаток 5.**ЗАНЯТТЯ 1**

Тема: Читання та інсценізація української народної казки «Котик і півник»

Тип: Інтегроване заняття з елементами театралізації.

Вік дітей: 5–6 років (старша логопедична група)

Тривалість: 25–30 хвилин

Мета: Розширити знання дітей про українські народні казки; Формувати інтерес до читання, уважність, вміння слухати; Розвивати мовлення, пам'ять, інтонаційну виразність, уяву; Стимулювати емоційне переживання сюжету; Виховувати доброзичливість, співпереживання, любов до рідної культури; Створити позитивну емоційну атмосферу через спільну творчість.

Обладнання та матеріали: мультиплікаційний фільм «Котик і півник»; картинки героїв казки; елементи костюмів (обруч з вушками, пір'я, стрічки тощо); аудіо запис українських пісень.

Структура заняття:

I. Організаційний момент (2–3 хв). Вітання. Невеличкий емоційний ритуал — діти стають у коло, беруться за руки, промовляють: «Разом ми — велика сила, разом буде все красиво!»

II. Вступна бесіда (5-7 хв). *Мета:* з'ясувати попередній досвід, активізувати увагу, стимулювати мовлення.

Вихователь веде бесіду з дітьми:

– Які українські казки ви знаєте? Пригадайте знайомі назви.

– А чи чули ви казку «Колосок»? А «Коза-Дереза»? А про «Пана Коцького»?

Пригадаймо разом:

- У казці про Колосок — мишенята не хотіли працювати, а півник усе зробив сам.

- У казці про Козу-Дерезу — коза вигнала зайчика з хатки, і всі боялися її.
- А Пан Коцький — старий кіт, якого звірі прийняли за грізного героя.

Вихователь демонструє кілька ілюстрацій (або обкладинки книжок), запитує дітей, кого вони впізнають. Якщо діти не знають сюжетів — вихователь коротко переповідає 1–2 реченнями.

Після цього — перехід до основної теми:

– У кожній казці є добрі герої, а є хитрі. Сьогодні ми прочитаємо ще одну цікаву казку — «Котик і Півник». Вона також навчить нас важливого. Слухайте уважно!

Вихователь ставить дітям запитання: «Хто у казках буває добрий? А хто — хитрий? А ви коли-небудь слухали казку «Котик і півник»?

III. Основна частина (15 хв)

1. Дивимось мультфільм «Котик і півник». Робимо перерви під час перегляду. Танцюємо разом з героями, співаємо. Обговорюємо за змістом:

- Хто був добрим у казці? А хто — хитрим?
- Чому Котик просив Півника не виходити з хати?
- Чому Півник все одно вийшов?
- Як Котик врятував друга?

2. Інсценізація казки по ролях:

Ролі: Котик, Півник, Лисиця, дітки Лисиці, Двері.

Вихователь допомагає з розподілом ролей, жестами, інтонацією, повторює ключові репліки, підтримує дітей. Решта дітей можуть допомагати створювати звуки (сміх лисиці, шелест потічка, голос котика «мяу!» тощо).

IV. Заключна частина (5 хв)

Бесіда: Що вам найбільше сподобалося? Ким із героїв ви хотіли б побути ще? Як повадився Котик? А Півник?

Підсумок від вихователя: «Казки вчать нас бути добрими, уважними й вірними друзями».

ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Малюємо героїв казки «Котик і Півник»

Тип: Заняття із застосуванням арт-педагогічних технологій (малювання), діагностика засвоєння теми.

Вік дітей: 5–6 років (старша логопедична група)

Тривалість: 25-30 хвилин

Мета: закріпити уявлення дітей про зміст казки; розвивати зорову пам'ять, уяву, зв'язне мовлення; формувати вміння передавати сюжетні враження через зображення; розвивати дрібну моторику, координацію рухів руки; створити позитивний емоційний настрій через творчість.

Обладнання: аркуші білого картону формату А4; олівці, фломастери; ілюстрації до казки (на екрані); аудіозапис спокійної української інструментальної музики.

Структура заняття:

I. Організаційний момент (2-3 хв)

Вітання, створення доброзичливої атмосфери. Психоемоційне налаштування: діти стають у коло, закривають очі, вихователь каже: «*Уявіть, що ми знову потрапили до казки. Давайте згадаємо, кого ми там зустріли...*»

II. Актуалізація знань (5 хв)

Бесіда з елементами репродуктивного згадування:

- Як звали героїв казки?
- Що робив Котик, коли Півник потрапив у біду?
- Яка була хатинка Котика і Півника?
- А що ви уявили, коли слухали казку?

Вихователь підказує, ставить відкриті запитання, залучає до діалогу всіх дітей.

III. Основна частина (15–20 хв)

Інструктаж до малювання:

Завдання: *«Сьогодні ми з вами перетворимось на маленьких художників і зобразимо все, що найбільше запам'яталося з казки. Ви можете намалювати Котика, Півника, хатинку, Лисичку, дерева, стежку — все, що хочете!»*

Вихователь показує ілюстрації до казки, звертає увагу на кольори, форми, деталі, емоції героїв.

Процес малювання:

Спокійна музика на фоні. Вихователь підходить до кожної дитини, заохочує, ставить уточнюючі питання: *«А це хто?» «А де він стоїть?» «Що тут сталося?»*

Дітей із мовленнєвими труднощами стимулює до словесного опису зображеного: *«Покажи мені, як ти намалював хатинку — вона тепла? А де ховається Котик?»*

IV. Підсумкова частина (5 хв)

Міні-виставка дитячих робіт.

Кожна дитина показує свій малюнок і, якщо може, коротко коментує: *«Це Котик, він шукає Півника...», «А це — дерева біля хатинки...»*

Опитування-закріплення: Хто головний герой? Яким був Котик? А чому треба слухати друга?

Підбиття підсумку вихователем: *«Ви справжні художники! Казку ми не тільки послушали, а й оживили на папері».*

ЗАНЯТТЯ 3

Тема: Знайомство з українськими народними візерунками

Тип: Інтегроване заняття із застосуванням арт-педагогічних технологій (образотворча діяльність, малювання).

Вік дітей: 5–6 років

Тривалість: 25–30 хвилин

Мета: ознайомити дітей з народними візерунками та їх символічним значенням; розширити уявлення про декоративно-прикладне мистецтво України; розвивати естетичний смак, увагу до деталей, образне мислення; формувати вміння аналізувати та порівнювати елементи візерунків; викликати емоційне захоплення українською культурою.

Обладнання та матеріали: телевізор / ноутбук із відеореєстром та презентацією: орнаменти, рушники, вишиванки, настінний розпис хат; зразки (фото/принти) подільських, гуцульських, слобожанських орнаментів; кольорові олівці, фломастери; аркуші з підготовленими трафаретами/рамками.

Структура заняття:

I. Організаційний момент (2-3 хв)

Вітання. Мотиваційна вправа: *«Сьогодні ми з вами вирушаємо у мандрівку по Україні — але не просто мандрівку, а по барвистих узорах і символах, які розповідають про наш народ».*

II. Актуалізація знань (5 хв)

Бесіда-розминка:

- Ви бачили вишиванки? А на рушниках які візерунки пам'ятаєте?
- Як ви думаєте, чому на сорочках і рушниках малюють такі візерунки?

Вихователь коротко пояснює: «Візерунки — це не просто прикраса. Кожен з них щось означає: квітка — радість і життя, пташка — щастя, калинка — дівоча краса, хрестик — оберіг».

III. Основна частина (20-30 хв)

1. Перегляд відео та демонстрація слайдів (10 хв) з короткими поясненнями:

- Послідовно:
 - орнаменти (рослинні, геометричні, тваринні);
 - вишиванки (діти знаходять візерунки на грудях, рукавах);

- рушники (обговорення симетрії, кольорів);
- хатнє оздоблення (гличики, печі, меблі).
- Подільські візерунки — квіткові, ніжні, з геометрією;
- Гуцульські — яскраві, насичені, з багатьма кольорами;
- Слобожанщина — хрести, червоно-чорні орнаменти.
- Питання до дітей:
 - Що найчастіше зустрічається у візерунках?
 - Які кольори використовують? Чому?
 - Чим відрізняються візерунки в різних місцях?

3. Малювання власного фрагменту візерунка (10–15 хв):

Завдання: *«Обери 2–3 елементи, які тобі найбільше сподобалися, і створи свій візерунок»*. Можна малювати в рамці (як рушник), або окремо квіточки, хрестики, ягідки. Діти комбінують, експериментують з кольорами.

IV. Заключна частина (2 хв). Підсумок від вихователя:

«Сьогодні ми роздивлялися орнаменти, які є справжньою мовою нашого народу. Наступного разу ми спробуємо згадати ці візерунки — і зобразимо їх самі, по пам'яті!»

ЗАНЯТТЯ 4

Тема: Малюємо українські візерунки з пам'яті

Тип: Заняття із застосуванням арт-педагогічних технологій (малювання), діагностика засвоєння теми

Вік дітей: 5–6 років

Тривалість: 25-30 хвилин

Мета: перевірити рівень запам'ятовування дітьми основних елементів українських візерунків; активізувати образну пам'ять, творче мислення; стимулювати дітей до самостійного художнього відтворення національного

матеріалу; розвивати емоційну виразність, фантазію, моторику руки; формувати позитивне ставлення до української культури через творчість.

Обладнання: аркуші формату А4, трафарети; фломастери, кольорові олівці; таблички з назвами елементів (мак, пташка, хрестик, калина, хвиля тощо); міні-вікторина (питання з малюнками-відповідями).

Структура заняття:

I. Організаційний момент (3 хв) Привітання. Мотиваційне запитання: «Пам’ятаєте нашу подорож у світ візерунків? А сьогодні ми станемо справжніми майстрами і спробуємо самі відтворити ті узори, які нам запам’яталися!»

II. Актуалізація знань (5–7 хв)

Міні-вікторина «Згадай і покажи»

Діти по черзі відповідають на запитання вихователя, супроводжуючи словами мімікою чи жестом:

- Які бувають візерунки? (з квітами, з ягодами, з фігурами)
- Де можна побачити візерунки? (на рушниках, на одязі, на хатах)
- Які кольори використовують?
- Що означає зображення птаха / хрестика / гілочки?

У процесі діти дивляться на картки з назвами елементів — це активізує зорову пам’ять.

III. Основна частина (20 хв)

Малювання візерунка за пам’яттю

Завдання: *«Намалюй свій власний візерунок або орнамент, який тобі запам’ятався. Він може бути схожим на той, що ми бачили, або зовсім новим — головне, щоб у ньому були українські елементи».*

Діти малюють у тиші або під українську інструментальну музику. Хтось вигадує, хто хоче — може взяти шаблон.

Вихователь підтримує дітей індивідуальними фразами: «Ці ягоди як справжня калина!», «О, у тебе веселий птах вийшов!», «А яскраві барви — це точно по-гуцульськи!»

IV. Заключна частина (5 хв)

1. **Презентація робіт.** Кожна дитина показує свій малюнок і пояснює (за потреби з допомогою вихователя), що намалювала.
2. **Міні-опитування:**
 - Який елемент ти запам'ятав найбільше?
 - Чому тобі сподобалося малювати ці візерунки?
 - А ти б хотів ще створити вишиванку чи рушник?
3. **Підсумок:** *«Кожен із вас сьогодні став майстром українського орнаменту. Ми не просто згадали, а створили власні візерунки. Їх можна навіть подарувати — або прикрасити ними нашу кімнату!»*

ЗАНЯТТЯ 5

Тема: Ознайомлення дітей з традиційними та державним святами України (Великдень, Різдво, День Незалежності)

Тип: Комбіноване заняття з елементами пізнавальної бесіди, гри та застосуванням арт-педагогічних технологій (малювання, аплікація).

Вік дітей: 5–6 років (старша логопедична група)

Тривалість: 30 хвилин

Мета: закріпити знання дітей про три важливі свята України — Великдень, Різдво, День Незалежності; ознайомити з характерними символами кожного свята та їх значенням; розвивати художньо-естетичні вміння через тематичне малювання; виховувати любов до українських традицій і гордість за свою країну.

Обладнання та матеріали: телевізор або ноутбук із презентацією (зображення писанок, великоднього кошика, ялинки, вертепу, прапора, герба, колосся, неба);

демонстраційні картки із символами свят; олівці, фломастери, кольоровий папір, клей, ножиці, серветки.

I. Організаційний момент (2–3 хв). Привітання з дітьми, створення доброзичливої атмосфери. Вступна фраза: *«В Україні є свята, які люблять усі — і дорослі, і діти. Сьогодні ми згадаємо три особливі дні, коли кожен з нас відчуває радість і гордість за свій народ».*

II. Актуалізація знань (5–7 хв)

Бесіда з дітьми, перегляд презентації, демонстрація предметів/зображень, огляд свят та символів:

- Великдень — писанки, великодній кошик, паска.
- Різдво — ялинка, вертеп, різдвяна зірка, колядки.
- День Незалежності — прапор, тризуб, жовте поле пшениці, синє небо.

Вихователь узагальнює: «Кожне свято має свої барви, запахи, звуки і символи, які допомагають нам запам'ятати та любити його».

III. Основна частина (15–17 хв)

1. Гра «Відгадай свято за символом»:

Вихователь показує зображення або реальний атрибут (наприклад, писанка, зірка, прапор). Діти піднімають картку з відповідною картинкою свята або називають його вголос.

2. Міні-гра «Збери святковий кошик» (аплікація):

- На столі розкладені зображення предметів (писанка, паска, прапор, зірка, ялинкова іграшка, колосся) та кошика, клей.
- Діти по черзі підходять і кладуть у «кошик» ті предмети, що належать до названого свята (роблять аплікацію).

IV. Художньо-творча діяльність (10–15 хв)

Завдання:

Намалювати композицію з елементами трьох свят: Великдень — писанка чи кошик; Різдво — зірка або ялинка; День Незалежності — прапор чи колосся.

Дітям дозволяється вибрати, які символи вони хочуть зобразити, або об'єднати кілька в одному малюнку.

Коментарі вихователя:

- «Писанка — це кольорове сонце у ваших руках».
- «Різдвяна зірка світить нам, як світло в серці».
- «Прапор — це обійми неба і землі України».

V. Підсумок (3–5 хв)

- Міні-виставка малюнків.
- Бесіда: Що ти намалював? Яке свято тобі найбільше подобається і чому? Який символ запам'ятався найкраще?
- Підсумкова фраза: «Кожне з цих свят — це частинка України у вашому серці».

ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Українські свята очима дітей

Тип: Закріплювально-творче заняття з із застосуванням арт-педагогічних технологій (малювання).

Вік дітей: 5–6 років (старша логопедична група)

Тривалість: 30 хвилин

Мета: закріпити знання дітей про Різдво, Великдень і День Незалежності України; сприяти формуванню образного мислення через художню діяльність; розвивати пам'ять, уяву, зв'язне мовлення, дрібну моторику; формувати патріотичні почуття, інтерес до національних свят.

Обладнання та матеріали: ілюстрації / картки з символами свят (зірка, писанка, прапор, тризуб, писанки, кошик); аркуші формату А4, кольорові олівці, фломастери, фарби, пензлики, серветки; аудіозапис української.

Структура заняття:

I. Організаційний момент (3 хв). Вітання. Психоемоційна налаштовувальна вправа: «Уявіть, що ми потрапили у чарівну країну свят. Там пахне пирогами, лунає музика, і всюди — барвисті кольори!»

II. Актуалізація знань (5 хв)

Міні-гра «Вгадай свято» (з використанням карток): Писанка → Великдень; Зірка → Різдво; Прапор → День Незалежності

Питання: Яке свято вам запам'яталося найбільше? Що приємного ви пам'ятаєте про нього? Які кольори символізують Україну?

III. Основна частина (15 хв)

Художньо-творче завдання:

Завдання: «Намалюй улюблене українське свято або те, що з ним у тебе асоціюється — писанку, прапор, ялинку, колядників...». Заохочення індивідуального вибору.

Підказки та підтримка від вихователя: «Це як твій подарунок для свята», «Можеш зобразити прапор і додати мак чи пшеницю — усе, що тобі близьке».

Музичний супровід — спокійна українська мелодія для фону.

IV. Заключна частина (7 хв)

Презентація малюнків:

- Діти по черзі показують роботи, вихователь допомагає формулювати:
 - «Я намалював зірку — вона на Різдво світить!»
 - «Це прапор і маки — для України!»

Заключні питання: Яке свято тобі найбільше запам'яталося? Що ти хотів передати у своєму малюнку? Що б ти побажав Україні?

Підсумок від вихователя: «Ваші малюнки — це не просто кольори, а ваші почуття. Ви передали любов до свята і до своєї країни. Молодці, справжні художники!»

ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Узагальнення знань про національні традиції України через гру

Тип: Підсумкове інтегроване заняття у формі ігрових блоків із застосуванням арт-педагогічних технологій (малювання, театралізація).

Вік дітей: 5–6 років (старша логопедична група)

Тривалість: 2 ігрові блоки по 30 хвилин (ранок і після обіду)

Мета: узагальнити знання дітей про українські народні казки, візерунки, державні та народні свята; розвивати увагу, пам'ять, мовлення, логіку та креативність; сприяти згуртованості та співпраці через колективні ігри; підвищити емоційне включення та позитивне ставлення до рідної культури.

Обладнання та матеріали:

- Ілюстрації з українських казок, символами свят, фрагментами візерунків.
- Мішечки з фішками-предметами (горщик, зірка, колосок тощо).
- Картки з символами (прапор, писанка, рушник, тризуб).
- Магнітна дошка.

Структура заняття:

Щоб забезпечити змістовну наповненість підсумкових ігор, які передбачають впізнавання казкових героїв та предметів, на початку першого заняття вихователь здійснює коротке нагадування дітям найпоширеніших українських народних казок: «Колосок», «Коза-Дереза», «Пан Коцький» та «Півник та Котик». Це дозволяє забезпечити обґрунтованість завдань у Занятті 7.

Ігровий блок 1 (ранок): «Подорож до України Казкової»

Тривалість: 30 хвилин

I. Організаційний момент (3 хв)

Привітання. «Сьогодні ми вирушаємо в мандрівку казками України. Але це буде незвична подорож — з пригодами і завданнями!»

II. Основна частина (20–22 хв)

1. Вгадай казку за предметом (гра «Мішечок казок»). Діти по черзі витягують фішку й називають, з якої вона казки:

- Горщик → «Котигорошко»
- Коза → «Коза-Дереза»
- Колосок → «Колосок»

2. Хто де живе? Розташування героїв на дошці:

- Пан Коцький → ліс
- Лисиця → хатка з льоду

3. Міні-інсценізація за бажанням. Вибір ролей — діти повторюють короткі фрази героїв, супроводжуючи мімікою, жестами.

III. Заключна частина (5 хв)

Обговорення:

- Яка казка була найвеселіша?
- Хто запам'ятав найбільше героїв?

Нагороди-сюрпризи: «Мудрий казкар», «Казковий герой», «Пам'ятливий зайчик» (наліпки, медальки).

Ігровий блок 2 (після обіду): «Маленькі митці України»

Тривалість: 25 хвилин

I. Вступ (2–3 хв)

Мотиваційне вступне слово: «Зараз ви станете справжніми майстрами! Ми згадаємо наші візерунки, свята й символи — і зіграємо у веселі ігри!»

II. Основна частина (15–20 хв)

1. Гра «Вгадай візерунок». Показ частини орнаменту → дитина відгадує, де його можна побачити:

- Хрестик → на вишиванці
- Калина → на рушнику
- Пташка → у настінному розписі

3. Гра «Святкове асорті». Діти групують символи за святами:

- Писанка, кошик → Великдень
- Прапор, тризуб → День Незалежності
- Зірка, ялинка → Різдво

III. Завершення (4–5 хв)

Запитання:

- Який символ тобі сподобався найбільше?
- Що ти намалюєш на наступному занятті?

Вручення нагород: «Український художник», «Майстер орнаменту», «Знавчик свят».